

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RASMUS BERG

DEN ZÜNFTIGE
HAANDVÆRKER

ET STYKKE
DANSK HAANDVÆRKERHISTORIE

UDGIVET AF
STUDENTERSAMFUNDETS
OPLYSNINGSFORENING

JESPERSEN OG PIOS FORLAG
KØBENHAVN 1930

FORORD

Den gamle Haandværkerstand er ikke til mere i den Form, hvori den oprindelig fandtes. Ligesom Tilfældet blev for andre Stænder, for Adel og Gejstlighed o. s. v. opløstes det Grundlag, hvorpaa den voksede af den nye Teknik og de nye Samfundsforhold, der kom frem med vor Tid.

Overset og lidet regnet var den, mens den virkede, og Smaafolk var de Mennesker, der sluttede sig til den. Men i de smaa Værksteder øvedes der ikke desto mindre i al Stilhed og Beskedenhed en Gærning, som har givet sit Tilskud til vor Kultur. Og indenfor dens Rækker raadede der en Sammenholdets og Broderskabets Aand, der var med til at skabe Former, som var stærke og levende, saalænge de fik Næring af de Samfundsforhold, der havde skabt dem.

Ingen af disse Former kan overføres uændret til vor Tid, meget af det, de gamle kæmpede for, har vi nu ingen Brug for. Men om et kan vi alle samles i Beundring, det er det Fællesskab, der bandt alle sammen i søgn og hellig, i Glæde og Sorg, og det har vor Tids Organisationsliv i høj Grad Brug for at tilegne sig noget af.

Og et endnu, de gamle Haandværkeres Kærlighed til og Respekt for det skønne og ærlige Arbejde og

deres Evne til at udføre det var en Kulturbedrift, som vi har al Grund til at være dem taknemlig for.

Naar der i de følgende Blade er forsøgt paa at give et Billede af, hvorledes den gamle Haandværkerstand levede og i hvilke Former, den gav sit Liv Udtryk, vil det forhaabentlig kunne læses med den Interesse, man skylder sine Forgængere og maaske ikke helt uden Udbytte for Fremtidens Arbejde, det, hvori ogsaa Nutidens Haandværk har sin Kulturgærning.

I.

KØBSTADEN OG HAANDVÆRKET

HAANDVÆRKET hører hjemme i den lille Købstad. Først indenfor dens Grænse skabes de Muligheder, der skulde til, for at en selvstændig haandværksdrivende Stand kunde udvikle sig.

Som Knudepunkt for Egnens Veje blev Købstaden Centrum for den stedlige Handel og for Haandværket og trak efterhaanden alle den primitive Tids vandrende Kræmmere og Haandværkere til sig, saa at den lidt efter lidt kom til at danne en By, der ved sit ejendommelige Næringsliv blev en Modsætning til de omliggende Landsbyer, hvor Agerbruget var det eneste Erhverv.

Som Landsby var den lille Købstad i mange Tilfælde selv begyndt, og lange Tider igennem vedblev Bymarken og dens Dyrkning at spille en fremtrædende Rolle for Byen.

Af dens Indbyggere var mange Jordbrugere, og alle havde de Adgang til at lade deres Kvæg græsse paa Byens Fællede. Men Handel og Haandværk blev dog mer og mer de Næringsveje, der gav Bylivet sin ejendommelige Farve. Byen blev *Købstad*.

Som Markedsplads og Samlingssted med regelmæssige Mellemlum for Omegnens Mennesker blev det

efterhaanden muligt at gennemføre en Specialisering af Næringslivet, der tillod i hvert Fald en Del af Købstadens Indbyggere at skaffe sig deres Underhold ved fri Omsætning. Navnlig har dette vel været Tilfældet med de Købstæder, der laa ved Havet, saaledes at der blev forholdsvis let Tilførsel af de Ting, Egnen ikke selv frembragte, men dog kunde ønske at tilbytte sig, og omvendt Afsætning for de Varer, den vilde sælge.

Storhandel har der dog slet ikke været Tale om, og der kan næppe være Tvivl om, at Fortidens Handlende i lige saa høj Grad har været Landbrugere som Købmænd, og rimeligvis har de ogsaa for en stor Del selv besørget deres egen Skibsfart og Transport.

Disse agerbrugsdrivende Købmænd var i hvert Fald Købstædernes oprindelige og herskende Lag. Haandværkerne er en senere Tilvækst, som først er kommen frem, efterhaanden som Specialiseringen af Næringslivet blev endnu mere fremskreden, næppe før godt hen i det 13.—14. Aarhundrede. Thi lange Tider igennem var Størstedelen af Hjemmene anlagt paa Selvforsyning, saaledes at det meste af det, der skulde bruges i Hus og Familie, frembragtes ved egen Tilvirkning. At man selv bagte, slagtede og bryggede er en given Ting, ligesaa at man spandt, vævede og syede. For Haandværkere var der kun liden Plads, og da de lidt efter lidt dukkede frem, var det heller ikke som selvstændige Næringsdrivende, men som Lønarbejdere, der drog rundt fra Hus til Hus og fik de af Kunden selv indkøbte Materialer udleveret til Forarbejdning mod en vis Dagløn.

Det tilhører et senere Trin i Købstædernes Udvikling, at Haandværkerne selv kan danne Hus og Hjem og drive Forretning derfra, og dette kan næppe være sket før i Løbet af det 15. Aarhundrede, men selv da tør det antages, at Størsteparten af Haandværkerne har modtaget Materialerne af deres Kunder til Forarbejdning i deres Hjem, en Form for Beskæftigelse, som har vedvaret ned til vore Dage.

Det er denne sene Udvikling af Haandværket i Forbindelse med Fortidens forholdsvis ringe Velstand, der er Aarsag til Haandværkernes Mangel paa social Anseelse, der endog under Erik af Pommern medførte, at de udtrykkeligt udelukkedes af Bystyrelsen.

Haandværkerne har været fattige, og hvad værre var ikke haft mange Muligheder for økonomisk Udvikling, fordi det lille stedlige Marked med dets paa de fleste Omraader gennemførte Selvforsyning ikke tillod noget Fremskridt.

Men netop fordi Købstaden var saa isoleret som den var, blev det nødvendigt ved en særlig Erhvervs-politik at sikre Indbyggerne deres Udkomme.

I den Henseende har Købstaden ikke været stort anderledes stillet end den gamle Landsby, hvor Jordene oprindelig blev fordelt mellem Indbyggerne, for at alle kunde existere paa lige Fod. Ogsaa Købstadens Indvaanere maatte der sikres lige Adgang til Udkommet. Kunde Bymarken efterhaanden som Byen voksede — og hvor smaa end vore Købstæder var, større end Landbyernes var de dog — ikke skaffe Brødkorn nok, maatte der sørges for, at Adgangen til at skaffe sig dette og andre Levnedsmidler blev

ligelig for alle. Dette skete ved Torveordningen, hvor alle Varer, der tilførtes, skulde sælges i bestemte Tider. Det var forbudt at opkøbe dem, inden de kom paa Torvet ved „Forprang“. Fremmede maatte ikke forsyne sig, før Byens egne Indbyggere havde haft Adgang til at købe, hvad de havde Brug for o. s. v., en hel Række Regler, der alle har til Hensigt at sikre Byen og dens Borgere.

Saalænge Haandværkerne i alt væsentligt var Lønarbejdere, har de næppe haft Brug for Torvet, for paa dette at sælge deres Frembringelser. Det sker kun i større Byer — og maaske kun i København — at visse almindelige Brugsartikler af haandværksmæssig Tilvirkning bringes til Torvs. Det er f. Ex. Tilfældet med Skotøj, med Seletøj og adskillige Jernvarer som Knive, Beslag, Laase o. s. v. Navnlig synes Skomagere og Remmesnidere hen i det 15. Aarhundrede at have udviklet sig til en Slags Handelshaandværkere, der drog rundt med deres Varer til de større Markeder, som hver Købstad havde et eller to af om Aaret.

I det store og hele maa vi imidlertid ikke regne med nogen stor og betydelig Haandværkerklasse, og det er egentlig kun i København, at der har været saa mange Haandværkere, at de har kunnet præge Byens Næringsliv.

I Midten af det 15. Aarhundrede synes de fleste Haandværk at være repræsenterede i København, allerede da Rigets største By. Vi træffer Skomagere, Bagere, Slagtere, Skræddere, Remmesnidere og Pungemagere, Guldsmede, Skindere og Bundtmagere, og hvad der tyder paa en indre Vækst, baade socialt

og økonomisk, for disse Haandværk er, at de har dannet Lav og faaet udstedt Lavsskraaer.

Lavsdannelsen i vore Købstæder synes saa godt som udelukkende at være udgaaet fra Haandværkerne selv, hvad der næppe kan tydes paa anden Maade, end at de forskellige Fag har følt Trang til at beskytte deres Erhverv mod fremmed Konkurrence og sikre sig det stedlige Markeds Arbejde. Thi selvfølgelig maatte Haandværkerne dele den almindeligt herskende økonomiske Tankegang, efter hvilken de Existensmuligheder, der fandtes, først og fremmest maatte reserveres Byens egne Borgere. Til Grund for denne Anskuelse laa den fra Landsbyen overførte Betragtning, at enhver af Byens Indbyggere havde en naturlig Ret til at leve dør, hvor han nu en Gang hørte hjemme. I Landsbyen var det sket ved en ligelig Deling af Jorden, i Købstaden maatte det ske ved en nogenlunde ligelig Deling af det Arbejdsudbytte, der var, mellem Udøvere af de forskellige Fag. De skulde være ens stillede, maatte ikke konkurrere med hinanden og ikke udvide deres Virksomhed udover en nøjere bestemt Grænse. „Enhver sit“ blev Grundsætningen i den herskende Næringslovgivning, den, der gennemførtes i den Organisation af Haandværksfagene, som udformes i Lavene.

Dette var i hvert Fald Idealet. At det ikke helt blev gennemført i Praxis er der meget, der tyder paa. Det er saaledes sandsynligt, at Lavene næppe har kunnet sikre sig Markedet uden Forstyrrelse. Saavidt man kan skønne, har vore Købstæder allerede i den senere Middelalder været Genstand for ret betydelig Tilgang fra Landet, enten af en eventuel Overskuds-

befolkning eller snarere paa Grund af slet Udkomme for Landbruget, og der er al Grund til at tro, at en ikke ringe Del af denne Befolkningstilvækst har søgt til Haandværket eller slaaet sig ned som Smaahandlende. Maaske staar den livlige Lavsdannelse i det 15. Aarhundrede i Forbindelse hermed, og hvad der navnlig tyder herpaa, er den stigende Tendens til at vanskeliggøre Adgangen til Lavene og Fremkomsten af en særlig Svendestand.

Et er imidlertid givet. I det 15. Aarhundrede har vi Haandværket som en særlig Dannelse indenfor Købstadens økonomiske Liv, baaret af de samme Idéer, som i det hele var raadende for Middelalderens og de følgende Aarhundreders Næringsliv.

Kortelig kan de sammenfattes saaledes: Det stedlige Marked med sit Forbrug er afgørende for Omfanget af Produktionen.

Antallet af Producenter, der skal have et standsmæssigt Udkomme, maa derfor ikke overskride et efter Forholdene afpasset Tal. Om Afsætning i større Grad udover det stedlige Marked kan der ikke være Tale, fordi den primitive Teknik, der herskede i Befordringsvæsenet, ikke tillod Transport udover det lille Omraade uden saa store Omkostninger, at deres Afsætning dermed var umuliggjort. Kun Luxusvarer kunde afsættes over større Afstande. Det stedlige Forbrug og den stedlige Produktion stod derfor i nøje Forhold til hinanden og kunde ikke vilkaarligt forøges.

Hovedhensynet i hele Produktionsordningen blev da dette, at enhver Udøver af et Fag kunde faa sit standsmæssige Udkomme deraf. Haandværket blev

et „Embede“ indenfor Bysamfundet, et „Levebrød“, men ikke en Bestilling, man paa moderne Vis skulde have Lov til at „tjene“ paa. Kapitaldannende var Fortiden ikke, Hovedreglen var i Praxis den, at man brugte, hvad man fik ind, og egentlig heller aldrig sigtede højere end netop til at dække sit daglige Behov, alene af den Grund, at et Overskud saa at sige heller ikke kunde bruges til en Udvidelse af Virksomheden, fordi en Produktionsforøgelse paa Forhaand vilde savne Afsætning.

II.

I VÆRKSTEDET

LIGESOM Bonden fordum boede paa og levede af sin Jord fra Far til Søn gennem mange Slægtled, og dyrkede den sammen med Landsbyens øvrige Bønder som noget, hver Familie nok havde sin Ret til, men som dog alligevel var en Helhed, et Fællesskab, som alle gik op i som et Slags Stammeeje, saaledes stod Haandværkerne overfor det Fag, de udøvede. De havde ganske vist ikke arvet det som Bonden Jorden, men tilegnet sig det, levet sig ind i det ved at lære det lidt efter lidt gennem lange og svære Aar, saa det tilsidst var bleven deres Eje, noget, der var bleven en Del af dem selv, og hvori de gik op med Liv og Sjæl.

„Efterhaanden som jeg lærte mit Fag“, skriver en gammel Haandværker, „kom jeg til at elske det“. Og saa sad han da, den gamle Mester, i sit lille Værksted fra Morgen til Aften, omgivet af de snævre Vægge. Der var lavt til Loftet, og Ruderne var smaa og dunkle. Luften var tung og støvmættet, fyldt med Uddunstningerne fra de Raaemner, der brugtes til Arbejdet. Tungt og trangt kunde der være at leve og aande. Sindet gik ikke ud i de store Vidder, men uddybedes og nedfældedes i det Arbejde, der havdes

i Gang. Haandværkeren blev til et med sit Værk og kom i det inderligste Fortrolighedsforhold til Materiale og Værktøj. De enkelte Redskaber faar Kælenavne, fordi det er ved deres Hjælp, at han omdanner Materialet med sin Haand og sin Aand. Alt udgaar saa nøje og saa inderligt fra Mennesket selv. Mesteren er selv den ledende og raadende, alt afhænger af hans Vilje og Evne. Der er ingen Maskine, der gør det meste af Arbejdet. Udaf det raa Materiale, han begynder at virke i, maa alt, hvad han har tænkt sig, virkeliggøres. Derfor ved han ogsaa saa nøje, hvad der kan naaes, og eftersom Øjet skærpes og Haanden øves, følger det ofte genstridige Materiale sig mygt og villigt for Mesterens Haand. Han sætter en Ære i at gøre alt saa fint og smukt som muligt, han lægger Sting ved Sting i zirlige Perlerader, han skærer Træ ud i de mest subtile Former, drejer Ben og Perlemor ud til de tænkeligst mulige Spilleværker og smeder og hamrer Jern og andet Metal i alle Slags Sving og Kruseduller, laver „Løvefodder og Gesvejsning“, glæder sig over hvert Kunststykke, det er ham muligt at udføre. Og godt og solidt bliver alting gjort, thi selvom Kunden ikke altid formaar at vurdere Mesters Arbejde, saa véd han, at Vorherre seer det.

Haandværkeren var ikke sin egen Mand i den Forstand, at han kunde skalte og valte med Arbejdet, som han selv vilde. For netop fordi han hørte det fælles Haandværk til, havde han Ansvar overfor dette.

„Ustraffeligt Arbejde“ blev derfor de højeste Maal for en Haandværkers Stræben. Den, der ikke fyldest-

gjorde denne Fordring, blev Genstand for udelte Ringeagt. Han blev en „Fusker“, som Godtfolk ikke kunde omgaaes.

Haandværket skulde udøves med Omhu og betragtes med Ærefrygt. Det blev til det „højlovlige og kunstelskende“ Snedker- eller Malerhaandværk, eller hvilken anden Gærning det nu end var. Det var en Ære og Stolthed at tilhøre det.

Haandværkeren lod Hvermand passe sit og fordybde sig kun i sin egen Gærning. Den kendte han, og den elskede han. Han vidste, at hvad han havde afleveret til Kunden, var velgjort.

Da Murmesteren, der havde opført Nørre Vosborg, efter endt Arbejde red derfra, fulgte Bygherren efter ham og raabte, for at stille ham paa Prøve: „Mester, Mester, Taarnet hælder“. Men Murmesteren vendte sig end ikke, men svarede blot: „Ikke hælder Taarnet thi Grundstenen er solidt lagt; men en Gang vil der komme en Mand, indsvøbt i en blaa Kappe, han skal faa Taarnet til at hælde“. Dermed mente han Havgusen og Vestenvinden. Sit eget Arbejde stoledes han paa.

Saa godt og saa kunstfærdigt kunde enkelte Arbejder være udført, at den Kunde, der havde faaet dem, efter Sagnene at dømme, vilde sikre sig mod, at de aldrig nogensinde blev eftergjort. Navnlig er der mangfoldige Sagn om Kunsture, der for Ejeren var saa værdifulde, at der blev stillet Urmageren Valget mellem at blive dræbt eller blindet, for at han ikke skulde kunne gøre det efter. Og saa fortælles det, at Urmageren foretrak at blive blindet, men forinden Øjnene blev stukket ud paa ham, havde han faaet

Lov til endnu en Gang at se til sit Arbejde. Dette Eftersyn benyttede han saa til at løsne en eller anden lille Del i Værket, saa det ikke mere kunde gaa, og paa den Maade hævnede han sig over Grusomheden mod ham.

Stoltheden og Glæden over, hvad han kunde, er da først og fremmest det, der fyldte en gammel Haandværker, dog ingenlunde saa han blev storagtig af det. „Naar Arbejdet er gjort ret flittigt og kunstigt, saa har baade Gud og Mennesker Glæde deraf“, skriver *Wyhergertlin* 1509, „og det er ogsaa et godt Arbejde, naar kunstfærdige Mennesker ved deres Hænders Arbejde forøger Guds Ære og gør Menneskene blide i deres Gemyt, saa at de har Glæde af smukke Ting og andægtig seer paa alt Haandværk og Kunst som en Guds Gave, til Nytte, Behagelighed og Opbyggelighed for Menneskene“.

I den Aand er det, de gamle Billedsnidere og Frescomalere har udsmykket vore Kirker. Deres Arbejde er bleven en Art Gudsdyrkelse, i hvilken de har nedlagt hele deres Fromhed, og nu og da ogsaa udfoldet et Humor, der er talende Vidnesbyrd om den Naivitet og Friskhed, der fyldte dem. Ingen af dem havde gaaet i Skole, faa kunde skrive mere end deres eget Navn, intet Akademi havde givet dem Læreregler, men de udførte, hvad de havde lært af deres Mester, bevarede Overleveringen og fornyede den med egne Opfindelser. Det er utroligt, hvad en gammel Laasesmed f. Ex. kan finde paa af Snedigheder, for at gøre en Laas saa indviklet og saa vanskelig som mulig at lukke op. Dog, selvom Haandværkeren ikke altid er Kunstner eller faar Lejlighed

til i sit Arbejde at vise mekanisk Snille, men i de fleste Frembringelser maa nøjes med saa godt og saa ærligt som han evner at frembringe den Nytte-
genstand, der er bestilt hos ham, saa overraskes man Gang paa Gang af den Troværdighed og ædle Simp-
hed, der kendetegner Arbejdet.

Den gamle Haandværker kunde sine Ting, men kendte ogsaa sin Begrænsning. Han vidste maaske ikke altid, hvorfor Tingen blev saaledes eller saaledes, han var hverken Videnskabsmand eller Grubler, men han vidste nøje, at naar han bar sig saadan eller saadan ad, saa blev Resultatet netop saaledes som han vilde. Han var fremfor alt Praktikeren.

I de smaa og trange Værksteder bliver Sindet aldrig surt. Haandværkeren kan sidde Dag ud og Dag ind og glæde sig over, hvorledes alt føjer sig under hans Haand, og hvor hvert lille Tag bidrager sit til at gøre Arbejdet fuldendt.

Hele sin Omhu og Kærlighed kan han lægge i Arbejdets Udførelse, og naar det er færdigt, kan han, som Caspar Fincke gjorde det paa Gittrene til Christian IV.s Gravkapel i Roskilde Domkirke, skrive: „Caspar Fincke bin ich genannt, dies Arbeit wohl bekannt“.

III. L A V E T

LIGESOM Landsbyen var et med Bylavet, der bestemte, naar der skulde saaes og høstes, saaledes var Haandværkeren et med sit Lav. I det gik han op med hele sin Person, ja, med Kone og Børn, med Svende og Dreng og den hele Husstand.

At naa indenfor Lavets Rammer var da ogsaa det Maal, som baade Dreng og Svend satte sig, thi som Broder af det fik han Retten til at udøve det Haandværk, han havde lært og var blevet indviet til.

Normalt naaede da ogsaa de fleste saa vidt, naar alle Vandringslyster og Ungdomsuroligheder var slaaet ud af Blodet, og det Tidspunkt var naaet, hvor Svenden tænkte paa at „forandre sig“, d. v. s. at stifte Hus og Hjem.

Havde han da vist, at han og hans Brud var ægte født og runden af Godtfolk, kunde han tage fat paa Mesterstykket og „staa sit Aar“. Helt billigt var det ikke, for baade naar Mesterstykket var færdigt og forøvrigt ogsaa flere Gange forinden, maatte den vordende Mester traktere sine kommende Fæller baade med Øl og Mad. Sammenspist var man og sammenspist maatte man være i en saadan lille Kres, hvor Interessen var i den Grad fælles, at en følgende

Tid vanskelig kan danne sig en Forestilling derom. Fælles var man jo om Levebrødet og fælles om at værne det. Som Regel var jo ogsaa Uddannelse og Livssyn ens, saa man smeltede fuldkommen sammen i det Lav, hvori Svenden optoges, naar Mesterstykket var antaget.

Lavet var da uendeligt mere end en faglig Organisation i vore Dage. Det var et Stykke Liv, hvori hver enkelt Broder gik op saa at sige med hele sin Existens. I Lavet havde Mesteren sin økonomiske, sociale og selskabelige Tilværelse. Alle deltog i dets forskellige Funktioner, naar det gjaldt om at optræde udadtil eller at samle sig broderligt indadtil, enten det nu var i Lyst eller Nød. Alle maatte tage Del i Lavets Styrelse, og derfor gik som Regel alle Funktioner paa Omgang mellem de enkelte Brødre. Ganske som Oldermændsposten i Landsbylavet gik fra Gaard til Gaard, gik ogsaa Haandværkerlavets Embeder fra Mand til Mand efter Alder. Dette kunde saa meget lettere ske, som det var Traditionen, der raadede; der var sjældent eller aldrig Brug for nogen personlig Indsats. Det nedarvede, det sædvanemæssige var højeste Lov. Ingen havde Ret til at gøre sig gældende paa den andens Bekostning. Alle var lige, i Lavets Stue sad man efter sin Alder, ligesom man var kommen ind. Om Flertalsstyre var der ikke Tale. Til de allerfleste Vedtagelser skulde der Enstemmighed. Forsaavidt var det ikke vanskeligt at være Oldermann. Der var aldrig Tale om, at den enkelte Personlighed kunde gøre sig specielt gældende. Alle talte med, alle afgjorde. Der kunde nok nu og da vise sig Tilløb til, hvad man i vore Dage vilde

kalde et „Udvalg“ til Raadslagning om enkelte Sager. Der forekommer nu og da Nævn, som kaldes „de sex Mænd“, undertiden „de tolv“, men hvor vi kan efterspore deres Sammensætning, viser det sig altid, at de er dannet af lige mange fra hver af de Borde, hvorom Brødrene sad. Disse Udvalg har altsaa paa en Maade repræsenteret Helheden, aldrig nogen særlig Sagkundskab. Det er dog i alle betydende Tilfælde „det ganske Haandværk“, der afgør.

Lavet er alle, ikke blot Mændene, men ogsaa Hustruerne. I det har de deres Rygstød. Det understøtter dem i Nød, i Sygdom og Død, det haandhæver Ret og Skel, det afgør, hvad der er Haandværket værdigt. Naar de store Stævnedage indtræffer, skal alle møde. Saa fejrer man Fællesskabet ved Mad og Drik, saa morer man sig og lever højt, undertiden flere Dage i Træk. Læs f. Ex. følgende Regnskab over, hvad der 1679 gik med i Kjøbenhavns Snedkerlav paa den store Stævnedag. Den første Dag fortærede man 7 Lam à 5 Mark, 1 Kurv Hvidkaal, 3 Mk., Smør, 1 Dlr. Den næste Dag: 7 Lispund sprængt Kød, 6 Dlr. 8 Mk., 7 Metister, 1 Dlr. 3 Mk., Salt begge Dage, 3 Mk., 1 Pund Peber og Ingefær, 1 Mk., Smør, 1 Dlr. 1 Mk., $\frac{1}{2}$ Ost, 4 Dlr. 2 Mk., Brød, 7 Dlr., Vin, 6 Dlr., 3 Tdr. Øl, 12 Dlr. 12 Sk. Desuden fik Krofaderen for Ild og Lys 1 Dlr. 2 Mk., Kromoderen 2 Dlr., Krosøsteren 3 Mk. og Olderlandens Kvinde 2 Dlr.

At man forstod at variere Traktementet efter Aars-tiden fremgaar af, hvad man brugte til samme Aars Sommerstævne. Den første Dag: $7\frac{1}{2}$ Lispund Kød, Salt dertil, 2 Potter Sennop, Nellikepudder for 4 Sk.

Den anden Dag: 3 Lam med Salat, 2 Potter Vin-
eddiike, $1\frac{1}{2}$ Pot Olie, 2 Pund Sukker, $\frac{1}{2}$ Otting Smør,
for 6 Dlr. Brød, 2 Oste, 3 Tdr. Øl og for 7 Dlr. Vin.

Hellerikke har man siddet med tørre Munde ved
andre Lejligheder. Det fremgaar af følgende Regn-
skabsuddrag:

1630. „Da Peter Freiborg aflagde sit Regnskab er
fortæret for 2 Dlr. og 2 Mk. Adskillige Gange, vi
var hos Byfogden paa Grund af Borias Sag, og vor
Bisidder var med, er fortæret for 2 Mk.“

„Givet Skriveren for at skrive en Opsats 3 Mk.
Samme Tid blev drukken for 1 Dlr. Desuden har
jeg modtaget 3 Dlr. fra Christen Pouls Kone; til
disse 3 Dlr. har jeg lagt 1 Dlr. fra Laden til 1 Td.
4 Dalers Øl, som det ganske Haandværk har drukken“.

„1631, den 4. Marts skikkede vor Bisidder Bud til
mig, at jeg skulde komme til ham med begge mine
Hossiddere, for at vi kunde gaa til Borgmester Jør-
gen Danielsen og forklare ham, hvad der var Be-
gæring paa hele Haandværkets Vegne. Lod vi sende
Bud efter nogle Mestre for at raadslaa og samme
Dag blev drukken for saa meget som 2 Dlr. 1 Mk.“

Var „de 6“ eller „12 Mestre“ sammen for at raad-
slaa, maatte de selvfølgelig have noget at fugte
Ganen med. Eksempler blandt mange er følgende
Regnskabsuddrag: 1647, den 30. Juli, da de 12 Mestre
eftersaa Morten Jensens Regnskab, blev der givet „zu
eine Drincken 3 Thaler“, og da de 6 Mestre den 18.
December s. A. er samlede „ist vertrunken opp dem
Kruge 6 Mark 12 Sk.“, hvad der dog er beskedent
mod Fortæringen den 30. August. Den kostede 2
Daler.

Naar der blev drukket saa meget indenfor Lavet, er det forstaaeligt, at dette ogsaa ejede de nødvendige Redskaber dertil.

1670 lyder det Kjøbenhavnske Snedkerlavs Inventarieliste paa følgende:

„En forgyldt Pokal paa 55 Lod,
 Det store Glycksbæger 20 Lod 1 Øre,
 Det mindre Glycksbæger 11 Lod,
 1 højt Bæger 17 Lod,
 1 højt smalt forgyldt do. 15 Lod,
 1 drevet do. 15 Lod,
 1 lidet forgyldt do. 10 Lod,
 1 do. 10 Lod,
 1 do. 12 Lod,
 1 smalt klart do. 12 Lod,
 1 do. uden Knapper 8 Lod,
 1 smalt klart do. 10 Lod,
 1 smalt do. 12 Lod,
 1 lidet hvidt do. med Knapper 10 Lod,
 1 do. 10 Lod,
 1 do. 10 Lod,
 1 slet do. uden Knapper 7 $\frac{1}{2}$ Lod,
 1 do. 7 $\frac{1}{2}$ Lod,
 2 smaa do. 20 Lod“.

I alt henved 9 Pund Sølv.

Indenfor Lavets Rammer levede man en stor Del af sit Liv.

Lavet vaager da ogsaa over den enkelte Broders Opførsel. Det straffer ikke blot for Brud paa de gældende Artikler, men det virker som Domstol i alle Stridigheder, Brødrene imellem.

Nogle smaa Uddrag af Bagernes Lavsprotokol er illustrerende baade for Tonen og Dommene:

1661, 17. Oktbr. beklagede Morten Tramp sig over, at Jakob Zirtzow havde overfaldet ham med skimptlige Ord og bl. a. kaldt ham en gammel skallet Hund og en Skælm og slaaet ham i Hovedet med et Spansk-rør. Dommen var Bøder.

1659, 28. Juni klager Oldermændene over Jochum Engel, „som sig meget uskikkelig havde anstillet forleden under Morten Zirtzows Mesterkost ej alene med Ord men og i Gærninger, som han forment samtlige Lavsbrodere vel var bevidst. Det og ikke alene udi Brødrenes egen indbyrdes Nærværelse, men udi mange samme Tid da tilstedeværende fornemme fremmedes Hosværelse, Lavet til ikke ringe Despekt. Omgikkes og ikke finlig med Velkommen. Da fremstod Jochum Engel, beklagede sig, at hvis dersom noget misligt af ham var beganget, var det sket udi Drukenskab og hannem aldeles ubevidst, erbød sig villig under Lavets Kendelse. Da blev derpaa af Lavet erkendt saaledes, at Jochum Engel skulde lade Velkommen i alle Maader igen vel forfærdige, ligesom den var tilforn. Og derforuden for sin anden Forseelse give til Straf 7 Td. Rostocker-Øl til Lavet og til de fattige 1 Mark. Og hvis han oftere sig mod Lavet grovelig forseer, skal han give dobbelt. Og ingen Broder maa ham sin Forseelse forekaste, saalænge han sig tilbørlig anstiller“.

1663, den 2. Juni. „Der vi til Mesterkost var forsamlede og blev anbefalet J. Zirtzow og Lorentz Blom at anstikke en frisk Tønde Øl, hvorudinden der de meget grovelig dermed omgikkes, og meget af Øllet udløb paa Lavsgulvet, blev af Oldermændene tvende andre Mestre foranordnet og udmeldt at

efterse, hvorledes Zirtzow og Blom handlede med Øllet. Da gave de for, at der var spildt mere end over en Kande Øl, som flød paa Lavsgulvet. Derpaa Zirtzow og Blom anfangede med en ublu Mund og megen Larm og Overhørighed med Ulyd usømmeligen“. Det kostede Bøder.

Den Slags Scener har naturligvis ikke været sjældne. Skældsord forekommer ogsaa hyppigt.

1639 straffes i Snedkerlavet Rabbe Holst med en Bod paa 9 Dlr., fordi han paa sin Bryllupsdag havde udskældt det ganske Haandværk og paa Lavshuset overfaldet nogle gamle Mestre med gnavne Ord.

Det karakteristiske for de fleste Domme er dog det, at man altid forligede sig, selvom man havde sagt hinanden nok saa drøje Sandheder. Det kan man f. Ex. se af følgende lille Referat fra Aarhus Smedelav 1613. Feldbereder Niels Bjørnskov havde kaldt Laurs Sadelmager for en Tyv og hans Kone for en Hore. Adspurgt i Lavet, om han vilde forlige sig med Laurs Sadelmager, svarede han, „at han bad Djævelen fare i hans Liv den Dag, han lod sig forlige med Laurs Sadelmager“. Alligevel tog dog Parterne, rimeligvis paavirket af de andre Brødre, hverandre i Haand og „bekendte dennem at være venligen forligt om alt hvis Tvistighed dennem til denne Dag haver mellem været, saa de ikke ved andet mod hverandre eller deres Hustruer end det, som ærligt er i alle Maader“.

Ofte kunde Dommene indenfor Lavet være rent salomonisk vise, idet man tit dømte begge Parter til samme Bøde efter Formlen: „Se at forliges I Skabhalse“.

Her er nogle Exempler fra Sadelmagerlavet i Kjøbenhavn: .

1574 var der Strid mellem Hans Pungemager og Sander Pungemager, men den blev „venlig og vel forligt“, saaledes at hvilken af Parterne, der først rippede op i Striden, skulde bøde 1 Td. Øl.

1610 havde Jørgen Pungemager skældt sin Kollega Thomas ud for en „Lapper“, men da Thomas ogsaa havde brugt „utilbørlige“ Ord, blev Dommen for begges Vedkommende $1\frac{1}{2}$ Td. Øl.

Saaledes levedes da Livet inden Døre. Til Tider Alvor, til Tider Gammen, undertiden Strid og Skænderi, men naar det kneb, stod man sammen og saa forstod man at vise det.

Overfor Omverdenen var man en Enhed. Overfor Konge og Øvrighed, naar det gjaldt om at hævde Haandværkets Ære og dets Existens, overfor hele Menigheden, naar det gjaldt at holde Lavets Værdighed og Anseelse højt.

IV.

STANDSFØLELSE OG STANDSMORAL

DEN fuldstændige Opgaaen i Haandværket og i Lavet maatte af sig selv føre til en stærk Afgrænsning overfor alle andre Samfundsklasser. Man betød jo kun noget ved det, man havde lært og ved den Kres, man var optaget i. Om nogen Fællesfølelse med andre Borgere i By eller Land blev der kun saare sjældent Tale, ja end ikke nogen „Haandværkerklasse“, der optræder samlet og gør Front og hævder sine Interesser som en Stand for sig overfor andre Klasser, mærker man synderligt til. Vel hørte Haandværkerne til Byens „menige Almue“ og stod paa laveste Trin af Samfundsstigen, men det er kun i ganske faa Tilfælde, at man kan spore en Menigmandsbevægelse, hvor Haandværkere har deltaget og er optraadt mod Byens førende Lag.

Haandværkeren var tilfreds med sin Lod, han kunde vel nok nu og da kritisere, men i Almindelighed brød han sig ikke om at spise Kirsebær med de store, for han vidste af Erfaring, at han da let fik Stenene i Hovedet. Han foretrak at passe sin Dont og var tilfreds, om han kunde svare Gud og Hvermand sit. I et Samfund, der som det gamle hvilede paa en gennemført Standsorganisation, vilde

en Stræben ud af og over de Rammer, som man fandt sig indesluttet i fra Fødslen af, have været umulig. Heller ingen tænkte derpaa. Kun naar de andre Klasser gik ens egen for nær, værgede man sig. Den Stilling, man sad inde med, og de Rettigheder, man havde erhvervet sig, vilde man holde paa, og heller ikke havde man noget imod at udvide dem, selvom det gik udover andre. Kun paasaa man nøje, at ingen enkelt fik Fordele, som ikke var lige for alle indenfor Standen. Men var ens Stand eller Lav i Fare, gjordes der Indgreb i den Overlevering, der havde fæstnet sig, saa stod man sammen og kunde til Tider vise Kløer.

Til daglig samler man sig om sit Haandværk, og det omgives med en Respekt og Dyrkelse uden Lige; thi overfor alle andre Fag er man en fremmed. Ja, man kan endog af et ærligt Hjærte se ned paa dem, som ikke kan maale sig med ens eget Haandværk i Ælde og Anseelse. Det omhylls af Sagn og Eventyr, som gør det end mere ærværdigt. „Smedekunst er den ypperste i Verden. Ingen kan bjærge sig uden Smedene“, hedder det i Ystad Smedes Skraa fra 1498, „thi hvad Gramatica er for de lærde, det er Smedene for Alverdens andre Kunstnere. Smede er bleven Kejsere og Konger, Paver, Kardinaler og Biskopper“.

Snedkerne fører deres Haandværk tilbage til det gamle Testamentes Dage, thi allerede Kong Salomon lod jo Arken gøre af Cedertræ. Og Snedkeren tjener Menneskeheden fra Fødslen til Døden. Han laver Vuggen for den nyfødte, Møblerne til det nye Hjem og tømrer Kisten til den døde.

Af den Grund kunde man vel ogsaa med Rette se ned paa en sølle Skomager. Sad han ikke der og hev i Læderet, saa hans Tænder blev sure. Hvilken Pige vilde vel kysse ham? Eller en Skrædder? Uslere Splejs gaves ikke.

Men hverken Skomager eller Skrædder gav op. Ogsaa de havde deres faglige Ære — og deres Helte. Skomagerne Hans von Sagan, der i Slaget mod de hedenske Litauere i Aaret 1340 kæmpede saa tappert, at Kejseren adlede ham. I Slaget mistede han sit ene Ben og derfor afbildes han altid siden saaledes paa alle Skomagerskilte og Velkomster, og med Stolthed sætter alle Skomagere den kejserlige Dobbeltørn i deres Segl og paa deres Skilte.

Med samme Stolthed kan Bagerne berømme sig over den Ret, de har til at føre Krone over deres Bagerskilt, fordi Bagersvendene ved Forsvaret af Wien viste en saa enestaaende Tapperhed, at Kejseren maatte hædre dem og hele Faget.

Intet Under da, at Haandværkeren aldrig misunder nogen anden Stand, men tværtimod omkring sit eget Fag skaber en særlig Standsære, som alle, der hører Faget til, føler sig fyldt af, og som ingen ustraffet tør krænke.

Derfor er den, der ikke har lært Faget eller ikke hører Lavet til og dog giver sig af med det, en elendig „Fusker“, som ingen ærlig Haandværker kan have Omgængelse med. Intet Middel skyes for at opspore den Slags Personer og faa dem straffet, thi ikke blot ødelægger de jo Faget for den rigtige Haandværker ved at tage hans lovlige Fortjeneste fra ham, men som Regel hører han ogsaa til den

Slags Folk, man aldrig vilde kunde drikke af Krus med.

Kun den faglærte Haandværker, der hører Lavet til, er „ærlig“, d. v. s. ejer den Standsære, som nu en Gang skal til, for at man kan blive respekteret.

Stærkt afgrænset, snævert omgærdet af Stand og Fag føler man sig da overfor alle andre som noget for sig selv, fjærnt i Magt og Rigdom fra Adel og Gejstlighed, men dog højt hævet over den usselige Bonde, der er lige ved at blive en Type paa det groveste og dummeste blandt Mennesker.

For Haandværkeren foregaar Livet da til daglig indenfor Værkstedet og Hjemmet. Et træls Liv var det og lang var Arbejdstiden. Til store Adspredelser blev der ikke megen Tid, thi skulde der tjenes til Føden, gjaldt det om at hænge i aarle og silde.

Intet Under da, at Haandværkeren lod andre om at styre Land og Rige. Naar de, der regerer, lader ham i Fred, bøjer han sig villig for deres Magt; han ønsker kun at staa sig godt med alt, hvad der hører Øvrigheden til, og skytter den Borgmester og Raadmand, der er Lavets Patron, Haandværkets Interesser vel, er der ikke noget i Vejen for at vise sig erkendtlig ved Lejlighed. 1649 læser vi saaledes i det kjøbenhavnske Snedkerlavs Protokol om følgende Udgiftspost: „Lavs Esthalsen, vor Hr. Bisidder, der er forordnet os af det ærbare og velvise Raad 50 Rdlr“. 1630 har denne Udgiftspost, som synes at have været et „Ben“ for den fungerende Raadmand følgende Ordlyd: „Endvidere har vi bragt vor Bisidder hans Penge, var 3 Speciesdaler, og gav vi ham af vore Penge endnu en Specie og bad ham

om, at han desto bedre vilde bistaa os, hvad han ogsaa lovede“. Undertiden er Udgiftsposten mere tilsløret, som naar der blot i Regnskabet staar opført „til et vist og velkendt Brug“.

At Haandværkeren under saadanne Forhold ikke kunde blive nogen Magtfaktor i Samfundet er let forstaaeligt. Men tragter han ikke efter Storhed, finder han sig heller ikke i at blive traadt paa Tærne. Det er Skomagere, Skræddere og Smede i Aalborg, der 1624 klager over, at der udføres Korn trods et gældende Udførselsforbud, og vel blev Hovedmanden for denne Sammenrotning dømt til at have sin Hals forbrudt, men han undveg, og den paagældende Borgmester maatte fratræde sit Embede. Det er en Guldsmed ved Navn Gregers, der 1633 optræder som Talsmand for det menige Borgerskab i Odense og, advaret af Magistraten mod at forføre Borgerne til Opsætsighed, samler en Skare om sig ved Raadhuset og siger til dem: „I fredelige Borgere, efterdi jeg skal have Skyld derfor, da vil jeg ogsaa love Eder, at jeg vil staa sammen med Eder, saalænge jeg har en varm Blodsdraabe“.

Dog „Skomager bliv ved din Læst“ blev trods alt Hovedsætningen i Haandværkerens Livsanskuelse. Bland dig ikke i andres Sager, men pas dine egne, saa der ikke er nogen, der kan sige dig noget paa. Lev som en hæderlig Borger, gaa ikke dine Fæller i Næringen, hold dig til dit Haandværk og nøjes med det, Vorherre under dig.

Saaledes forskansede Haandværkeren sig indenfor sin Stands og sit Fags snævre Rammer. Men dør laa ogsaa hans Rige, thi han vidste, at hvad han

havde begyndt paa, det maatte han ogsaa selv være Mand for at fuldende. Det var ikke med ham som med Bonden, der saaede sin Sæd, og saa lod Vorherre om Resten. Nej, han maatte Trin for Trin fuldende sit Arbejde til det stod færdigt. Hvad der var galt, maatte han regne sig selv til Onde, men omvendt var ogsaa hele Æren hans. Udaf denne Følelse voksede en egen Selvtillid, der baade kunde give sig Udslag i Kritik og Spot, men ogsaa i en vis haandgribelig Virkelighedssans, der vel til Tider og som oftest kunde vise sig i Smaalighed og Snæverhed, men aldrig var uden Fornuft og Livserfaring.

Men indenfor den lille Kres, der hørte til Haandværkerens daglige og intime Liv, dør viste han sig saa til Gengæld saa meget friskere, varmere og inderligere. Det var i Hus og Hjem. Dør var han selv Herre, dør raadede han, og dør forstod han at til-danne Livet og dets Fænomener efter sit Behov. Og ved Mandens Side staar Hustruen som hans jævnbryrdige i Stand og Ære og som hans Hjælper i det daglige Arbejde. Hun virker baade i Stuer, i Køkken og Værksted. Mand og Hustru hører ubrydeligt sammen. De skal agte og ære hinanden; thi af Konens Gærning og hendes Opsyn med Hus og Hjem afhang hele Mandens Velfærd. Indenfor Haandværkets Kres er Konens Anseelse da ogsaa i høj Grad respekteret. Hendes Mad og Øl maa Svend og Dreng ikke laste, om de ikke vil risikere at blive puttet i Raadhuskælderen paa Vand og Brød. Naar Drengen er bleven Svend og forlader sin Mester, skal han takke sin Madmor høfligt og pænt, fordi hun har taget sig af ham og hæget og vasket om ham. Hun

staar i mange Retninger som den bærende Kraft, der holder sammen paa det hele, thi vel er Manden nok udad til Nummer et, men hvad skulde han gøre, om han ikke havde hende til at ordne alting; hun sørger for Mad og Drikke, holder Huset pænt i Orden, saa der er hyggeligt og varmt, naar Fyraftens-tid kommer, hun taler med Kunderne og tager ofte Del i Arbejdet. Hun er inde i alle Ting, smaa og store. Intet Under, at Ordsprogene lader hende spille en stor Rolle i hele den daglige Tilværelse. „Did kommer Kage som Kone vil“. „Som Konen saa Huset“, „Kone Død er Albuestød“. Ganske vist hun kunde ogsaa nok til Tider være lidt stram og føre det store Ord. Hun, der var med i Arbejdet fra Morgen til Aften lod sig ikke uden videre sætte til Side, ofte kunde hun, efter hvad der berettes, være baade rapkæftet og stortalende, saa den arme Mand maatte trække sig tilbage til sine Enemærker. Det kunde jo ikke undgaaes, at det daglige Liv i de smaa Forhold, hvor man aarle og silde færdedes tæt op ad hinanden, nu og da blottede mindre behagelige Sider, der kunde føre til Rivninger baade af den ene og den anden Art. Men dybest set, var det dog ikke alene til Kritik, at Konens og Mandens Færd opfordrede. Ved Siden af alle de Stød og Knubs, som Daglig-livets Strid og Splid kunde føre med sig, var der alle de Hjærtets og Følelsens Baand, hele det Fælles-skab i Arbejde og Interesser, som bandt sammen, og herudaf fødtes i de smaa Hjem en egen Hjærtets Æmhed og Forstaaelse, som aabnede for en Strøm af Mildhed, for Kærlighed og Medfølelse med alt det smaa, for Indsigten i, at alle var Syndere og havde

Tilgivelse behov, at Livet var idel Omskiftelse, og at det gjaldt om aldrig at dømme. Vel blev Haandværkerkonen ikke Genstand for den Kultus, som udfoldedes indenfor Riddernes og de højere Lags Krese overfor „Damen“; hun hævedes aldrig til Himmels som noget overjordisk, urørligt, tværtimod hun hørte Virkeligheden til og fik altid noget haandfast over sig, men alligevel er der ingen Tvivl om, at naar de gamle Malere og Billedsnidere kunde skildre Madonna saa fint og ømt som de gjorde, saa skyldes det den Moderlighed, den Nænsomhed og kvindelige Følsomhed, som netop Konen i de smaa Hjem udfoldede overfor alle dem, som hørte til der.

Og i de smaa Hjem fødtes den sunde demokratiske Følelse, der kræver Ret for alle, som har Respekt for alle dem, der arbejder, for alt det, som er til Gavn, som afskyer Storagtighed og alt, hvad der er skabagtigt, en jævn, nøgtern Livsbetragtning, der vel til Tider kan være snæver og uforstaaende overfor det nye, som hader Forandringer og først vil se paa, hvad de duer til.

Da Haandværkerne i 1848 i stort Tal slutter sig til Hippodrommændene og er med til at fremsætte vidtgaaende Fordringer om Forfatningen, saa er det dybest set slet ikke, fordi de er revolutionære, men fordi de rent instinktmæssigt tager Afstand fra den akademiske Liberalisme, der, naar alt kom til alt, vilde beholde Magten for en snæver Klasse. Nej, det, der kommer frem blandt dem, er Smaamandsfølelser; skulde der endelig Forandring til, saa undte man i hvert Fald ikke de stortalende Bourgeoiser at faa Ledelsen i Hænde. Man vilde hverken Næringsfrihed

eller almindelig Værnepligt, i Grunden slet ikke noget af alle de „Ligheder“, der var Tale om. Allerehelst maatte Kongen som hidtil om det hele, naar bare han vilde være folkelig.

Haandværkeridealet var Jævnhed, Flid, Ærlighed og god Orden i Hus og Hjem som i Samfund. At gøre „Geschæft“ var Haandværkeren i høj Grad imod. Det at arbejde med fremmede Penge var ham en Vederstyggelighed, den moderne Kredit et ukendt Begreb. Klart kommer det frem i en Udtalelse, som jyske Haandværkere fremsatte 1848 mod Næringsfriheden: „Standen holder med Vished for, at det er en af de skønneste Sider ved Haandværksmandens Stilling, at Vekselmakkeri og Pengesvindel er fremmede for ham; han har hverken Lyst eller Gave til at bevæge sig med andres Midler paa svimlende Højder“.

Den lille Virksomhed, som man selv kan overse, er Idealet. Stordrift og Maskiner er en Ødelæggelse for Standens Økonomi og for de enkeltes Dygtighed. I intet Lag var Modstanden mod den moderne Individualisme og den deraf følgende Frihed baade paa det økonomiske og det politiske Omraade mere rodfæstet. Derfor saa man med Mistænksomhed paa hver den, der vilde slaa sig op og bryde sig en Bane udenfor Standen. Man holdt paa det overleverede og nedarvede, saa paa nye Opfindelser med Uvilje. Dybt i hver gammel Haandværkers Sind laa den Tanke fast fremfor noget andet at holde sig paa sit eget lille Omraade. Fri Konkurrence, Underbyden af en Fagfælle, at gaa ind i en andens Arbejde var derfor Brud paa hele den Moral og hele det ethiske

Grundlag, som Standen Aarhundreder igennem havde kæmpet og stridt for.

Den gamle Haandværker var da i høj Grad konservativ. Han holdt sig til det, hvortil han var født og baaren, og aldrig faldt det ham ind at søge udenfor eller attraa anden Ære og Værdighed end den, der tilkom hans Haandværk.

V.

LÆRLINGEN

DEN, der vilde indenfor Haandværket og have Lod og Del i det Levebrød, som den samfundsmæssige Ordning havde beskaaret dem, der ærlig og redeligt havde lært og tilegnet sig det, han maatte derfor ogsaa i alle Maader ved sin Fødsel og Vandel svare til de Fordringer, der stilledes til Herkomst og Ære.

Thi det Fag, han gaar ind til, er ikke en privat personlig Livsgerning, som han kan udnytte efter Behag. Det er et Hverv, som ejes af alle dem, der retmæssigt og ærligt har skaffet sig Part i det, og det maa kun udøves efter de Regler, som en Gang er sat for det.

Det er derfor heller ikke en personlig Overenskomst, Lærlingen og hans Værger slutter med Mesteren om at blive oplært i Haandværket; han bliver nok et Led af Mesters Husstand, men han tilhører i videre Forstand hele Faget og maa ikke gøre det Skam. Han maa være ægtefødt, og hans Forældre helst i mange Led tilhøre Godtfolk. Der maa ikke være Rakkere, Tatere eller andet Skarnspak imellem.

Læretiden begyndte i Reglen med en Prøvetid, længere eller kortere for de forskellige Fag, og var den forløben til Parternes Tilfredshed, fandt Ind-

skrivningen i Lavets Protokol Sted. Denne foregik i mange Tilfælde i et Lavsmøde, holdt for aaben Lade, hvor Lærlingen og hans Forældre mødte og gjorde Rede for hans Fortid. Derpaa blev der spurgt, om han havde Lyst til Faget, og paa bejaende Svar, blev Lærlingen sendt udenfor, medens der blev holdt „Umfrag“, d. v. s. rettet Forespørgsel fra Mand til Mand, om nogen havde Indvendinger mod Indskrivningen. Var dette ikke Tilfældet, fandt denne Stød, og saa begyndte den lange, ofte svære Læretid, fem, seks, ja ofte otte Aar igennem, alt efter det Vederlag, Mesteren kunde faa.

Lærlingen var nu optaget i Mesterens Husstand og hørte udelukkende denne til, var undergivet hans Opdragelse og hans Behandling. Mild var den som Regel ikke. Arbejdstiden var lang, fra tidlig Morgen til Aften sent, Føden var ikke altid hverken god eller tilstrækkelig, Prygl faldt der af for et godt Ord, baade fra Mestre og Svende. Og Arbejdet indskrænkede sig ikke blot til Slidet paa Værkstedet, det omfattede alt, hvad der faldt for i Huset; Drengen maatte holde Varmen vedlige, pudse Lys om Aftenen, gaa Byærinder, baade for Mester og Madammen og Svendene med, han maatte gøre rent og rydde op paa Værkstedet, passe Svin og undertiden ogsaa Børn. I ingen Henseender blev han skaanet, aldrig tænkte nogen paa, at han kun halvvejs var Voksen, hans Ønsker og Længsler blev haardt og brutalt holdt nede. Han skulde lære og arbejde, tjene sin Føde. Værst af alt var det dog maaske, at han slet ikke var regnet for noget, selv indenfor det Fag, han havde valgt. Ingen Svend maatte understaa sig

i at følges med ham paa Gaden, knap nok at være venlig mod ham.

Dog for Lærlingen var vel Behandlingen ikke værre end for saa mange andre, der skulde tjene, og et opnaaede han, han lærte sit Fag; og var der Krummer i ham, saa vidste han paa utallige Maader at skaffe sig de smaa Fordele og Nydelser, som forsøder Livet, selvom det saa godt som altid var ad forbudte Veje. Der udvikledes Evner i ham til at taale i Stillehed og til at skaffe sig Revanche, naar Lejlighed gaves. Megen Raahed og megen Snedighed voksede i ham, men ogsaa Kræfter til at staa imod. Forældende var Læretiden ingenlunde, men blødsøden og raadløs gjorde den heller ikke.

Naturligvis har Drengen seet hen til Lærlingetidens Udløb med glædelig Forventning. Thi den Dag, han „løsgaves“, blev han fri Mand, og som udlært Svend kunde han færdes overalt i hele den vide Verden, den, der laa saa lokkende for de fleste, der Aar ud og Aar ind havde været indespærret og hundset bag et Værksteds trange Mure.

Og Svendestanden stod lokkende for Ynglingen. Den betød jo ikke blot Friheden, men den var ogsaa Ære og Værdighed. Thi optaget i den blev man ikke udendvidere; der skulde en særlig Indvielse til, der ligesom gav den faglige Anseelse, man havde stridt saa længe for.

Naar man blev Svend, blev man Herre over sig selv, saa kunde man frit omgaaes med hvem man vilde, var ikke bunden længer til Arbejdsstedet, end man selv havde Lyst.

Svendeindvielsen var det store Vendepunkt i Livet

VI. SVENDENE

SVENDENE var det gamle Haandværks bevægelige Element. Det laa i Arbejdets Natur. Saa godt som udelukkende optaget af de Bestillinger, de enkelte Kunder gjorde, havde Mesteren aldrig stadigt Arbejde og kunde ingensinde paa Forhaand gøre Regning paa at holde et fast Antal Folk paa Værkstedet. De maatte derfor komme og gaa, eftersom der var Brug for dem. Ingen vidste, hvorlænge. Vi ejer ikke saa rigeligt og omfattende et Materiale, at vi er i Stand til at give nogen egentlig Arbejderstatistik, men af de enkelte Svendeprotokoller, der er tilbage fra ældre Tid for nogle Fag, kan vi dog se, at det kun var ganske enkelte, der var i stadigt Arbejde. De fleste var blot optagne i kortere Tid, og temmelig nøjagtigt kan vi sige, at den længste Periode, nogen Svend stod i Arbejde hos en Mester, sjældent har været over et halvt Aar. Ingen Svend har sikkert heller regnet med at være optaget længer noget Sted, thi Svendetiden var for de allerflestes Vedkommende kun en Overgangstid. Det laa i hele den gamle Haandværkstekniks Natur, at den maatte spalte sig i ganske smaa Virksomheder, hvoraf de fleste som Regel aldrig brugte mere end en Svend,

færre to og kun yderst faa tre. Mange brugte endda slet ingen. Den naturlige Afgang førte derfor af sig selv til, at de fleste Svende, efter nogle Aars Forløb kunde nedsætte sig som Mestre. Men i selve den Tid, de arbejdede som Svende, maatte de være forberedte paa at føre en omskiftende Tilværelse. I Dag her, i Morgen der og den meste Tid vandrende fra en By til en anden for at søge Arbejde.

Svendene hørte derfor i udstrakt Grad til „det farende Folk“s store Skare. I vor Tid gør man sig vanskeligt nogen nøje Forestilling om, hvor Landevejene var optagne af Tusinder af løse Existenser, som de smaa afsluttede Samfund i Fortiden stødte fra sig. Der savnedes jo ud over nogle faa Hospitaler for Byernes egne fattige, enhver social Forsorg. Den, der ikke hørte hjemme indenfor de faste Samfundsrammer, var prisgivet Tilfældighederne. I Virkeligheden var der alene Barmhjærtigheden at ty til, om man vilde friste Livet, og hvor den ikke slog til, og det gjorde den kun i ringe Grad, der maatte man stole paa sin egen List og Snildhed for at friste Livet. Intet Under, at Ordet „at fægte sig igennem“ blev det tekniske Udtryk for det farende Folks Maade at klare Tilværelsen paa.

Det var da en broget Skare, som fyldte Landevejene i gamle Dage. Krigsfolk, Fattigfolk, Eventyrere, Stratenrøvere, Godtfolk og løst Pak imellem hinanden. Altid paa Lur efter at finde og bruge Chancen, hvor den forekom, altid forberedte paa at sno sig i en snæver Vending, frække og forvovne blev de Godtfolks Skræk, men ofte ogsaa hundsede og jagede, forkomne og forsultne.

Til den Skare hørte den rejsende Svend. Med faa Penge paa Lommen, ofte uden det tilstrækkelige Tøj paa Kroppen, førte han næsten altid en drøj Tilværelse, mens han var paa „Valsen“. Men netop hele denne usikre Existens og desuden Nødvendigheden af at kunne skille sig ud fra Landevejens løse Pak var Aarsagen til, at de rejsende Haandværksvende, efterhaanden som Vandringstiden blev en regelmæssig Del af deres Tilværelse, dannede hvert Fag for sig en fast Forbindelse, hvis Rammer strakte sig viden om Land, og hvis Regler blev stærke Baand, der knyttede de enkelte Fags Svende uløseligt sammen, hvor de saa end færdedes i Verden.

Det var Zünften. Der kan næppe være Tvivl om, at dens oprindelige Maal har været at hjælpe den enkelte paa hans Vandring, enten det nu var til at faa Arbejde eller til at komme videre paa Vej, og saa at give den vandrende Svend det moralske Rygstød, der fik ham til at føle, at det Haandværk, han tilhørte, var et hæderligt og agtet Erhverv, som han kunde være stolt af at udøve, men ogsaa havde Pligt til at værne gennem hele sin Opførsel, hvor han stedes. Det gjaldt jo netop om at vise, at man var noget for sig selv, og at man ikke kunde forveksles med uværdige.

Deraf da hele det særlige Sprog og de forskellige Ceremonier, som blev egne for Zünften. „Grussen“, der tilkendegav, hvem man var, Remserne og Titulaturerne, der skulde bruges, naar man søgte Arbejde eller var paa Kroen med sine Fæller, Traditionen om Faget, der holdtes levende fra Mand til Mand Slægtled igennem. Paa den Maade skabte

Zünften omkring det enkelte Haandværk en egen mystisk Højtid, som gav det Ære og Anseelse. Det Sprog, Zünften formede og fordrede anvendt, virkede alene ved sin stive Vidtløftighed ærefrygtsfuldt som Messen i en Kirke. Det nødte til Respekt i den gensidige Optræden, det gav Regler for den unges Færden i Livet, ofte uendelig tunge og trættende i deres evige Gentagelse, men netop derved som Budbringer fra en højere Verden end den, Svenden ellers færdedes i til daglig. Zünften fik sin egen Ritus, sine rituelle Genstande, der saa længe, der var Liv bagved, havde sin store opdragende Betydning for en Stand, der var og følte sig som noget for sig selv.

I en Tid, hvor det at være Del af en Stand var den absolute Betingelse for at tilhøre et Samfund, hvor Staten endnu kun var i sin Vorden og ikke indrettet paa at yde Støtte til den enkelte, var da Zünften det samme for Haandværket, som det selvkabelige Livs Former og Omgangstone blev for de højere Klasser, Leveregler og Leveformer, som gav Farve over Tilværelsen, men ogsaa en Beskyttelse udadtil overfor alle, der stod udenfor.

Det er da intet Under, at man ved at bygge videre paa den saaledes dannede Formverden, i hvert Fald for enkelte Fags Vedkommende, ogsaa naaede til at forlange en særlig Indvielse for den, som optoges i Standen, for ligesom derigennem at gøre Højtiden større og Følelsen af Standsværdigheden stærkere.

Disse Indvielsesceremonier var naturligvis forskellige for de forskellige Fag. Snedkerne havde deres Behøvling, Bødkerne deres Slibning, Bogtrykkerne deres Postulering, Feldberederne deres Kroning o. s. v.

De er alle forskellige i Formen, men ens i den Forstand, at Meningen med Indvielsen for alle Fag er den at fremhæve, at hidtil havde den unge, der skulde optages i Kredsen, været at ligne med et umælende Væsen, der nu ved at faa alle raa Væner sleben eller høvlet af sig, indgik i et bedre Lag.

Den Slags Optagelsesceremonier har ikke været særegne for Haandværkerne, ogsaa Studenterne brugte dem med den samme Betydning, og der er jo ikke Tvivl om, at den Indvielse, der oprindelig fandt Sted ved en Væbners Optagelse i Ridderstanden, Ridderslaget o. s. v. har haft den samme Hensigt. Spørgsmaalet kunde da blive: Fra hvilket Lag i Samfundet stammer disse Indvielsesceremonier? Den tyske Forsker Oskar Schade har villet hævde Prioriteten for Haandværkerne*), men deri har han næppe Ret, thi Haandværket som Driftsform er ikke saa gammelt, at det kan tænkes, at det har indført Indvielsesskikkene. De maa gaa meget længer tilbage, helt til de primitive Tider, da Overgangen til Manddommen hos alle Urfolk altid fejredes ved store Fester og haarde Udholdenhedsprøver, altsaa en Ynglingeindvielse. Hvorvidt nu en saadan har været i Brug hos Germanerne, og Skikkene derfra er nedarvet i hvert Fald stykkevis, vides ikke. Der er intet bevaret om, at saadanne Skikke brugtes hos Germanerne i Tyskland, men Grunden hertil kan ligge i, at alle germanske Folk, da den historiske

*) Oskar Schade: „Vom deutschen Handwerksleben in Brauch, Spruch und Lied“ i „Weimarisches Jahrbuch“ 4er Band. Hannover 1856.

Tid begyndte, gennem Folkevandringen er bleven saaledes omflyttede og sammenblandede, at al Overlevering er gaaet tabt. Men heller ikke i Norden, hvor Folkene har levet mere roligt, er der bevaret noget om Ynglingeindvielser. Derfor kan de naturligvis godt have været brugt.

Noget positivt om, hvorfra de forskellige Haandværks Svendeindvielser har deres Oprindelse, er vi saaledes ikke i Stand til at sige. Man kan dog vist sikkert gaa ud fra, at Haandværkerne ikke af sig selv har fundet paa dem, men at de maa have modtaget Stødet dertil andet Steds fra. Nærmest ligger det i saa Henseende at pege paa den Indvielse, Ridderstanden brugte. Den rummer netop Enkeltheder, som kan genfindes, omend i forgrovet Form, hos Haandværkerne, saaledes Renselserne; og maaske gaar endog selve Ridderslaget igen i den Ørenfigen, den unge Svend faar under Formlen: „Den skal du endnu taale af mig, men siden ikke af nogen“.

Hvorledes det nu end forholder sig hermed, et er vist, i deres oprindelige Form er Indvielserne ikke bevaret hos Haandværkerne paa det Tidspunkt, vi lærer dem at kende (i 17. Aarhundrede) og maaske har Haandværkerne aldrig kendt dem i deres ældste Form, men blot tillempet visse Skikke, overtaget fra andre Krese, efter deres faglige Forudsætninger og yderligere tilsat dem med alskens Løjer af mer eller mindre grov Art.

Imidlertid, saaledes som de foreligger for os, rummer Haandværkerindvielserne dog saa mange Rester af utvivlsom høj Ælde, at de fortjener at undersøges nærmere, og desuden har de et saa afgjort Stands-

præg, at de under alle Omstændigheder er Minder af høj kulturhistorisk Værdi.

Zünften er opstaaet i Tyskland, og at dens Former i deres oprindelige Skikkelse er prægede af folkelig tysk Poesi og tysk Følelse, er der ingen Tvivl om.

Hvor gammel Zünften er som særlig standspræget Haandværkerskik er vanskeligt at sige nu, men da den i det hele hænger nøje sammen med den standsmæssige Udvikling af Haandværket, gaar man vel næppe meget forkert ved at sætte dens Blomstring til Middelalderens Midte, altsaa midti eller omkring ved det 13. Aarhundrede.

Da Zünften naaede Danmark, i Begyndelsen af 16. Hundredtallet, var den absolut i Forfald. Alligevel trængte den fuldkommen igennem i de fleste Fag, hos nogle endog i den Grad, at det Liv, som foregik i Lavet, eller som det nu kom til at hedde Amtet, blev fuldstændig tysk, selvom de enkelte Medlemmer var aldrig saa danske.

Aarsagen hertil er ikke blot den, at en Mængde tyske Svende til Stadighed arbejdede i Danmark, men ogsaa den, at enhver dansk Svend, der respekterede sig selv, maatte og vilde rejse i Tyskland.

Derfor blev Zünften i Danmark, hvor dybt den end trængte igennem, altid noget fremmed, der kun i ringe Grad fik dansk Form, og aldrig dansk Aand.

Alligevel har Zünften for dansk Haandværk spillet en saa betydelig Rolle og gaaet den i saa høj Grad i Blodet, at man ikke forstaar dansk Haandværks Historie uden et nøjere Kendskab til den.

VII. SVENDEINDVIELSER

DET Fag, der har været mest „zünftigt“ i Danmark, er Snedkerne, for saa vidt det er dem, som mest fuldstændigt har gennemført Formerne og et af de faa Fag foruden Bogtrykkerne, der har brugt en gennemført Svendeindvielsesceremoni, den saakaldte Deponering eller Behøvling.

Der er det ejendommelige ved denne Skiks Historie i Danmark, at medens vi er godt underrettet om Indholdet af de Taler, der blev holdt ved den paa-gældende Lejlighed, saa véd vi mindre god Besked om, hvorledes selve Handlingen gik for sig i alle Enkeltheder.

Behøvlingen er oprindelig næppe nogen Snedkerskik, men stammer aabentbart fra Studenterverdenen. Som Indvielsesceremoni for de unge Studenter kender vi den allerede ved Københavns Universitet fra Christian III's Tid. Det var den saakaldte Deponering. Grundtanken er den, at den unge Mand, der nu skal indtræde i en ny Kres, maa sky alle de daarlige Sæder og Vaner, som han brugte dør, hvor han tidligere var vant til at færdes. Dem skulde han aflægge, „deponere“. For at tydeliggøre dette, mødte den unge Student udklædt som et dyrisk Væsen, ind-

hyllt i Dyrehuder, med Horn i Panden, Hugtænder i Munden og muligvis andre dyriske Atributer. Efter at Dekanus havde holdt Tale til ham og mindet ham om den høje og herlige Stand, han skulde indtræde i, foregik Forvandlingen, „han løb Hornene af sig“ og han fik en Behandling med alle mulige Instrumenter, Høvl, Tang, Fil, Sav o. s. v. for at fri ham for alt det dyriske og barbariske, der hidtil havde klæbet ved ham.

Der er næppe Tvivl om, at det er denne Ceremoni, der i mer eller mindre forvansket Form, er gaaet over til Brug for Snedkerne. Selvom den unge Snedkersvend ikke optraadte udklædt, er der dog ligesom en Mindelse om Studenternes Uhyre i det Navn „Kuhschwanz“, han bar. — Muligvis er Bødkernes „Ziegenschurz“ ogsaa at føre tilbage hertil. At Bogtrykkerne har deres „Cornut“ fra Universiteterne er aldeles givet, og det samme er sikkert ogsaa Tilfældet med Bogbindernes Optræden i en Art Narredragt.

Det centrale ved alle Optagelsesceremonierne er imidlertid den Renselse, der fandt Sted, og at Behøvlingen oprindelig er en Renselseskik, kan der ikke være Tvivl om, lige saa lidt som at den har været det afgørende ved alle Haandværkerindvielser.

Maaske har Indvielsen i sin oprindelige Form været en Slags Daab. Ved mange af Haandværkerindvielserne optræder der saaledes baade Præst, Faddere og Klokker, men denne Daab, der fra først af rimeligvis har haft baade højtidelig og alvorlig Karakter, er i Tidens Løb bleven forvansket og har faaet en Mængde Tilsætninger af mer eller mindre komisk Karakter, der har gjort hele Ceremonien til

Løjer og mindre behagelig for den unge, der skulde indvies. Allerede Studenternes Deponering har faaet denne Form, saa det er ikke underligt, at Haandværkerne har fulgt Exemplet.

Renselsesceremonien er saaledes bleven til en Art Tortur, hvor den unge Mand bliver behandlet med alle mulige Redskaber for at blive til et civiliseret Væsen. Han overdænges med Vand, tørres og skrabes med Mursten, kæmmes med Ildklemmer, faar Ørene rensede med store Træskeer, Neglene behandlede med Fil, Tænderne skurede med forskellige Instrumenter, Kroppen „tildannet“ med Høvl, Sav, Tang og Hammer o. s. v.

Elementer af denne Renselsesceremoni kan vi genfinde hos flere Fag. En Rest af den har vi saaledes i Smedenes „Nøglebid“ eller „Sømbid“, et lille vinkelformet Instrument, der drejedes rundt i den nye Svends Mund og aabenbart skal minde om en oprindelig Tandbehandling.

Naar det i andre Fag blev Skik, at den udlærte skulde sætte sig paa en Stol, som man havde Lov til at sparke væk under ham saa ofte, man kunde se sit Snit dertil, eller at han skulde sætte sig paa en Rullestok, som blev trukket bort under ham, saa han faldt, da har vi sikkert her kun en videre Udformning af de Løjer, Renselsesceremonien udartede i. Det samme gælder, naar Ofret igen blev trukket op ved Haaret og i det hele alle de forskellige Traktementer af mer eller mindre pinlig-grotesk Art, den nye Svend maatte finde sig i. Variationerne har sikkert været utallige, og det samme gælder de Taler, som blev holdt af den Svend, der ledede Cere-

monien. Selvom disse i det store og hele er byggede over det samme Motiv, har det sikkert været overladt den ordførendes Opfindelsesevne at indflette mer eller mindre komiske Partier.

Dog, det hele var udartet til Løjer, selvom visse højtidelige Former bibeholdtes.

For Snedkernes Vedkommende giver Oldermænd Peter Gade os 1737 følgende Beskrivelse af de unge Svendes „Behøvling“. „De udlærte udskrives i Oldermændens Hus om Søndag Eftermiddag efter Aftensang, naar Behøvlingen . . . skal ske den følgende Mandag paa Laugshuset, hvor Svendene samme Tid møder og vorder der da udnævnte de Svende, som skal forrette Behøvlingen

Førend Behøvlingen gaar an, tegner den yngste Laden-Svend paa Bordet bagved Laden med Kride saadant Tegn Q eller O, den de kalder Koeschwanz, med Begæring, at den udlærte skal udslette samme Tegn med Haaret, da den udlærte svarer, at hans Mester har lært ham at arbejde med Hænderne og ej med Haaret, og derpaa sletter han det ud med Haanden. Ellers kaldes gemenlig udenlands de udlærte, som ikke er behøvlede, Koeschwanz eller Koeschlüssel, og bliver de hverken antagne iblandt Svendene eller tilskikkede som andre Svende.

Naar Behøvlingen er forbi, kommer de udlærte atter op for Laden, hvor de under en Richtholt, som holdes af tvende Svende, springer nogle Gange rundt om, hvorefter den ældste Svend sætter Richtholtet neden for den udlærtes Hage sigende: „Bis nun hast Du geheissen Johan p. p. unter die Banch, nun sollst Du heissen Johan p. p. über die Banch und bleib ein

Gesell ein Zeit lang und ein Meister dein Leben lang“, derpaa stryger han den udlærte med Haanden paa Kinderne sigende: „Und das leid von mir und von kein ander“ *).

Derefter bliver der 3die Gang opklappet, om nogen af Svendene har noget at klage, og naar da ingen anmelder sig, gaar Ørten-Gesellen omkring med Velkomsten, og derefter tilskikkes de behøvlede Svende, hvormed den Dags Samling er til Ende“.

Selvom man nu ogsaa supplerer denne Beretning, der er tilrettelagt som officiel Forklaring til Øvrigheden, med adskillige Tillæg, saa giver den dog sikkert i det store og hele et Skema for, hvorledes Svendeoptagelsen er gaaet for sig med de forskellige Variationer indenfor de andre Fag. Man seer, at den har formet sig i Udskrivningen eller „Løsgivelsen“ af Lærlingen fra Læretiden, selve Optagelsesceremonien for Mestre og Svende med Tale af en ledende Svend, derefter Behøvling, Navnegivning, Tildrinking af Velkomsten og endelig Omskikningen af den nye Svend om Arbejde — og som den mindre officielle Del et Gilde, hvor der sikkert hverken er sparet paa Mad eller Drikke.

Medens selve „Behøvlingen“, eller hvori nu Indvielsen bestod, efterhaanden er bleven det bare Halvløj, er der derimod i Talen, der blev holdt til den unge Svend, bevaret en Del oprindelige Træk, der alle har til Hensigt at gøre den unge Svend opmærksom

*) I denne Skik er der utvivlsomt ogsaa en Forbindelse med „Ridderslaget“, der sikkert oprindelig har haft den samme Karakter som hos Snedkerne, nemlig den at indprente den nye Ridder, at nu var han selvstændig og havde sin egen Ære. —

paa, hvilket ærbart og udmærket Haandværk, han tilhørte, og hvorledes han havde at opføre sig i Fremtiden for at gøre sit Fag Ære.

Den unge Skorstensfejersvend faar saaledes følgende Punkter indskærpet:

„Først skal I i jer Svendestand i al eders Færden, i al Nød og alle Anliggender, i Lykke og Ulykke, ved andægtig Bøn til jert Livs Ende have Gud i Hjærte og for Øje.

For det andet skal Du paa passende Vis takke din Læremester og Fru Læremesterinde for alle udviste Velgærninger.

For det tredje skal Du ikke gaa og snakke om og bringe din Læremesters Fejl og Svagheder videre, ligegyldig hvor Du ellers opholder Dig, men kun tale godt om ham og vende alt til det bedste, heller ikke skal Du yppe Kiv ved Smigreri mellem Mester og hans Kone og Svendene.

For det fjerde skal Du aldrig blive nogen Nat ude af din Mesters Hus, men altid udføre det Arbejde, der bliver givet Dig, tro og flittigt.

For det femte skal Du beflitte Dig paa alle Dyder og undgaa alle Udyder, ikke bære Tærninger eller Kortspil hos Dig, heller ikke lade dig friste til at spille med Drengene, men tænke paa, at de Børnesko, Du har traadt i dine Læreaar, nu er aflagt, og at Du skal opføre Dig som ærlig Svend.

For det sjette skal Du ikke understaa Dig til at laste Guds Navn med Banden og Sværge, ligesom Du skal afholde Dig fra Spil om Penge, hvoraf mange Gange følger Gæld og Salg af Klæder og Forgribelse paa Mesters Penge og Gods, saa at dit ærlige Navn

bliver glemt. Derfor skal Du vogte Dig, saa sandt dit ærlige Navn er Dig kært.

For det syvende, naar din Mester giver Dig Afsked eller Du selv tager den, skal Du opføre Dig ydmygt for ham og ikke optræde trodsigt eller i Fuldskab eller med Sidevaaben.

For det ottende skal Du ikke fløjte paa Gaden eller have andre Drengestregere for, som ikke passer sig for en ærlig Svend, heller ikke gaa paa Gaden uden Jern, Halstørklæde eller Frakke eller med bart Hoved, hvad der er strafbart.

For det niende skal Du vise enhver ældre Svend, der har forsøgt sig og har Erfaring, passende Respekt, saalænge til Du selv har lært noget i det fremmede, for at der ikke skal opstaa unødigt Strid.

For det tiende skal Du ikke staa i Arbejde hos nogen Mester eller Svend, der er „gescholten“ mere end 14 Dage eller 4 Uger, heller ikke hverken give eller tage nogen „Gruss“ efter Haandværksbrug af saadanne Mestre eller Svende.

For det elvte, hvis der fra fremmed Sted berettes noget, der er imod Haandværksbrug, skal Du ikke straks tro det, hverken om Mestre eller Svende, men Du skal først spørge Dig for, om det kan bevises skriftligt. Hvis det ikke er Tilfældet, skal Du tie og hellere hjælpe til at gøre ti ærlige efter Haandværksbrug end en uærlig. Derefter skal Du vide at rette Dig“.

Undertiden kan Formaningen formes som Spørgsmaal og Svar, saaledes som det sker i Talen til den unge Bødkersvend, hvor det drejer sig om, hvorledes han skal opføre sig paa Vandring.

Det hedder bl. a.: „Naar Du gaar videre, vil Du komme til en By. Naar Du er naaet nær til den, saa sæt Dig ned en Stund, tag et Par gode Strømper og Sko paa, læg et hvidt Omslag eller Krus om din Hals og gaa derefter i Tide ind i Byen. Naar Du nu gaar ind gennem Porten, vil Portvagten raabe paa Dig og spørge Dig: „Hvorfra Junggesell?“ Thi Portvagterne er undertiden ogsaa nysgærrige og vil altid gjerne vide noget nyt. Bær Dig saa ad, som om Du intet hører og gaa videre fremad. Kalder han da igen paa Dig, saa raab tilbage og sig: „Jeg kommer fra et Land, som ikke er mit“. Saa vil de andre le ham ud og gøre Nar ad ham, fordi han har spurgt Dig. Vil Du gøre det?

Svar: Ja.

Det skal Du ikke gøre, men naar nogen spørger Dig, saa giv ham Besked og sig: „Jeg kommer dør og dørfra“, thi det er paa mange Steder Brug, at man ikke indlader en Haandværkssvend, før han har opgivet sit Navn, eller at han maa afgive sin Ransel ved Porten og hente Tegnet. Saa vil Portvægteren sige til Dig: „„Gesellschaft“, hvad hedder I?“ eller: „Det er Skik her, at en Svend maa lægge sin Ransel fra sig, hvis han vil ind i Byen, og saa hente Tegnet paa Herberget“. Naar Du nu kommer ind ad Porten, saa vil Du ikke altid vide, hvor Bødkerne har deres Herberg. Saa vil Du møde en fornem Herre; gaa hen til ham og sig: „Hvor har Bødkerne deres Herberg?“ Vil Du gøre det?

Svar: Ja!

Nej, det skal Du ikke gøre. Du kan gaa til dine Ligemænd og spørge: „Hos hvilken Mester har Bød-

kerne deres Herberg?“ Og saa vil de straks sige Dig, at det er i den eller den Gade, og saa kan Du takke for Oplysningen. Naar Du nu kommer til Herberget, saa vil maaske Sønnen eller Døttrene eller Karlen eller Pigen staa ved Døren, sig saa: „Gud hjælp, (Grüss euch Gott) Karl eller Pige! Hvor er Hr. Værten?“ Vil Du gøre det?

Svar: Ja!

Nej, det skal Du ikke gøre, men Du maa tiltale Værten med Hr. Far, Værtinden Fru Mor, Sønnerne og Karlen Hr. Bror og Døttrene og Pigerne Jomfru Søstre. Gaa saa ind, hils Hr. Far, Fru Mor, Bror og Søstre og hvem der ellers er. Er Herberget hos en Mester, saa hils Haandværket og sig: „Hr. Far, Fru Mor, Brødre og Søstre og hvem der ellers er, jeg vil spørge og bede, om I vil være mig til Tjeneste og laane mig Tegnet, saa at jeg og min Ransel kan komme ind ad Porten. Saa vil de straks give Dig Tegnet. Tag det saa og gaa igen til Porten, hvor Du har efterladt din Ransel og giv Portvægteren Tegnet, saa vil han straks give Dig den. Gaa saa igen til Herberget, giv Hr. Far Tegnet og sig: „Jeg takker jer venligst, fordi I har laant mig Tegnet. Desuden vil jeg paa Haandværks Vegne bede jer om, at I ikke vil stille mig Stolen for Døren, men herbergere mig og min Ransel under Bænken. Jeg skal være jer en from Søn og opføre mig efter Haandværksbrug, saaledes som det sømmer sig en ærlig Bødkersvend“. Saa vil Værten sige: „Naar Du vil være en from Søn efter Haandværksbrug, saa gaa ind i Stuen og læg din Ransel i Guds Navn“. Naar Du saa kommer ind i Stuen og Fru Mor er derinde

saa sig: „God Aften, Fru Mor!“ Men maaske har det den Dag regnet meget, og dine Klæder er bleven vaade, og i Stuen er der muligvis anbragt alle Slags Messingskruer og Hjortegevire. Gaa saa hen og tag din Felleisen og hæng den paa Hjortegeviret og din Kappe og Klæder paa Ovnen, træk Sko og Strømper af og hæng dem ogsaa derpaa og pynt Hr. Fars Stue dermed, thi maaske er de ikke i Forvejen saa pyntelige. Lad saa alt pænt tørre, saa kan Du igen vandre videre om Morgen. Vil Du gøre det?

Svar: Ja!

Nej, det skal Du ikke gøre — — — o. s. v. med andre Formaninger, der viser, hvorledes en vel opdragen Svend har at opføre sig i alle de Tilfælde, der kan forekomme paa hans Vandring.

I Smedenens Indvielsestale faar Formaningerne en Tilsætning af en egen naiv, humoristisk, eventyragtig Karakter. Det hedder f. Eks. til Svenden, naar han skal paa Vandring og drage ud ad Byporten: „Tag tre Fjer og blæs dem i Vejret, den ene vil flyve over Bymuren, den skal Du ikke følge, thi saa vilde Du let miste dit unge Liv, den anden vil flyve i et Vand, den skal Du heller ikke følge, thi saa vilde Du drukne og ogsaa sætte Livet til, men den tredje vil flyve ligeud, og den skal Du følge“.

Naar Svenden saa følger den rette Landevej, vil han møde tre gamle Koner, tre sorte Ravne paa Møddingen og de saavel som Bymøllen vil sige til ham: „Vend om, vend om!“ men han svarer: „Mølle, syng kun din Sang, jeg gaar min Gang“, og modig skal han vandre gennem den store mørke Skov, hvor Luften er bitterlig kold; foran ligger den

dejlige Eng med et Træ fuldt af Frugt. Men det skal han ikke krybe op i og tømme; han maa kun ryste det og huske paa, at efter ham kan der komme andre Svende, der ogsaa skal have noget. Møder han nogen paa en smal Bro, f. Ex. en Jomfru med en Ged, skal han ikke støde dem i Vandet for selv at komme frem, men smukt hjælpe dem over, slænge Geden over Skulderen og tage Jomfruen paa Armen“.

Saaledes er Tiltalen til den unge Svend altid fuld af gode Raad og Formaninger. „Gaa den lige Vej, frygt Gud og ær Kongen, vær altid høflig og hjælpsom, saa vil det gaa Dig godt, hvor Du end færdes i Verden“.

Kommer han forbi et fremmed Sted, skal han sige til Konen i Huset: „God Dag, Fru Mor, har Kalven Foer? Hvad gør Hunden, er Katten rask, lægger jeres Høns mange Æg? Hvordan gaar det med Døttrene, har de mange Friere?“

Frisk, from og frejdig skal Svenden være.

Ikke mindre højtidelig end Talerne ved Svendeindvielsen har Tildrikningen af Velkomsten været. Det fælles Bæger, der gik rundt fra Mund til Mund, var jo fra gammel Tid det egentlige Symbol paa, at man hørte sammen i et Broderskab. Det, at man nød den samme Drik, fyldte Sindet med Tanken om, at man var et, at man hørte ubrydeligt sammen og havde Pligt til at staa hinanden bi i Lyst og Nød.

Endnu en anden Skik har nu og da været forbunden med Svendeindvielsen. Det er Navnegivningen. Det synes i mange Tilfælde at have været brugt, at den nye Svend valgte sig et Svendenavn. De Antydninger, der er os levnede, er imidlertid holdte i de

sædvanlige Løjers Stil. Navnene former sig f. Eks. som „Hans Stik-i-Rend“ o. s. v. Hvis der ligger noget oprindeligt til Grund for denne Navneskik, f. Eks. en Forbindelse med en Slags symbolsk Nydaab, er den i hvert Fald helt corrumperet i vor Overlevering.

Men hvor smagløse end Skikkene kan tage sig ud for moderne Øjne, saa var de dog for Haandværkerne Indvielsen i og Retten til at udøve det ærbare Haandværk, det ærlige Arbejde. Om det skarede man sig. Det var Haandværkets Ethik, som aabenbarede sig i alle disse Skikke, og dem gik ingen ærlig Mester eller Svend uden om, dem fulgte han, hvor han end kom, naar han vandrede, og naar han søgte Arbejde, naar han var paa Værkstedet eller holdt til paa Herberget.

Zünften gav Regler for alt og var Lovbogen for Livet i hellig og søgn.

VIII. VANDRINGSLIVET

DET laa, som tidligere sagt, i Haandværksarbejdets Natur, at ingen Svend kunde være sikker paa stadigt Arbejde. Derfor blev Vandringslivet en Nødvendighed, ja, ligefrem en Pligt, der var paabudt, og som kun faa kunde unddrage sig, enten det nu var for at give Plads for ældre Svende eller for at lære i fremmede Egne. Fra By til By, fra Land til Land maatte Færden gaa for at friste Livet. For saa vidt kunde Svenden trøstigt tage Staven i Haand, som han altid var sikker paa, at hvor han end kom hen, vilde han finde Fæller, der var villige til at støtte ham. Meget at staa imod med havde han nemlig ikke. Pangelønnen var kun ringe, og lidet kunde der lægges op af den. Svenden var fattig og henvist til, hvad han kunde bjerger sig undervejs hos gode Mennesker eller Kammerater. Smalkost var det almindelige, og tit maatte den farende Svend nøjes med at bo hos „Madam Græsmeyer“.

Men, naar Svenden drog „paa Valsen“, havde han sin Ungdom og sit friske Humør med sig og tabte sjældent Modet. Der fødtes i ham et vist ligeglad Humør, der fik ham til at klare alle Skær og se paa Livet med Overlegenhed. Han stak ikke op for nogen, men var altid Karl for sin Hat. Han havde

intet at tabe, alt at vinde. Han havde sit gode Haandværk, som han stolede paa, og som han vidste var det bedste i Verden.

Til Amtmanden, der møder Svenden paa forbudne Veje og vil hindre ham i Vandringerne ved at diske op om sin Embedsværdighed med Ordene: Véd Du, hvem Du taler til; jeg er Amtmand over N. N., svarer han: Jeg er Skomagersvend over hele Verden!

Og Skræddersvenden, der kryber op i et Træ, kan trøstigt forsikre Tilhørerne om, at han nu intet ejer paa Jorden.

Evig forsoren, stadig kæphøj og mundrap, vandrer han da gennem Verden, nyder Livet og Friheden saa godt han kan og tager, hvad der falder af.

Derom lyder det i de gamle Vandringsviser.

Frisk Mod, I Svende, kom nu med,
hent Ransel og Felleisen!
Jeg tar det allerførste Fjed,
fra Staden her paa Rejsen,
følg bare med, hold Modet frisk
og prøv hvor godt det er
at spise Brød paa fremmed Disk.

Og Solen smiler til ham, Blomsterne dufter og Bækkene risler. Fri for alle Sorger hviler han under Træernes kølige Skygger, hører Fuglene slaa deres Triller og Bladene suse i Skoven.

Saa sér han sig om i fremmede Stæder og Lande, og det maa være en sløj Farsøn, der bliver siddende hjemme bag Ovn.

„Den, der aldrig har dyppet Fingrene i koldt Vand, han er ikke værd at drikke eller ryge Tobak sammen med“.

Derfor Brødre, lad os vandre,
 Hent jer Ransel og Felleisen.
 Dog før vi paa Marchen drager
 og vender fremad Næsen,
 saa skænk i Glasset, stik det ud,
 drik Øl og Vin og modig
 gaa paa Rejsen.

Saa gaar det ud i den vide Verden. Den lange Vinter har man slidt og slæbt i det, Mester har været sur og treven, men nu kommer Vaaren, og Svenden faar Mod. Han tager Stok og Kaarde og træder frem for Mesters Bord og siger: „Herr Mester, nu gør vi op, nu kommer Vandringstiden. Den lange Vinter har I pint og plaget os, men nu er det forbi“.

Og Turen gaar gennem alle Riger og Lande, fra Franken gennem Schwaben og ind i Schweizerland og Tyrol. Steiermark og Ungarn krydses igennem, og synes man saa ikke om alt det, gaar Turen ind i Bøhmen og derfra ind i Sachsenland, „hvor Pigerne er saa smukke“.

Men Forudsætningen for, at Rejsen kan gøres, er rigtignok den, at den rejsende Svend er ærlig efter Haandværksbrug. Det maa han altid være i Stand til at vise, og intet ondt Rygte maa hæfte ved ham, thi det at være „beschimpft“ eller „gescholten“ er noget af det værste, der kan times en Svend.

Midlet til at vise, at han er en ærlig Svend, er at kende sit Haandværks Skik og Brug og kunne sige dets „Gruss“, den Hilsen, hvert Fag giver sig til Kende med. „Grussen“ kunde være mer eller mindre lang, undertiden bestaa af ganske faa Ord

som f. Eks.: „Glück von wegen des Handwerks“, „Til Lykke med Haandværket“, men oprindelig har den sikkert for de fleste Fag været ret lang og forskellig, selvom Tankegangen i den altid var den samme:

„Gud hjælpe jer, Mestre og Svende af vort ærlige Haandværk“, siger Snedkeren, og Bageren har følgende „Gruss“: „Gud ære Riget, Gud ære Laget, Gud ære Hr. Far og Fru Mor, Søster og Bror og alle fromme Bagersvende her og alle andre Steder“.

Naar to Stenhuggersvende møder hinanden paa Landevejen kender de hinanden paa følgende Replikker: „Hvor kommer ærlige Mestre og Svende sammen? Til Lands og til Vands!“ „Hvor er de tre ældste Stenhuggerpladser? — Strassburg, Wien, Zürich!“

Grussen brugtes, naar man henvendte sig i Herberget, enten for at faa „Geskænk“, oprindelig en Drik efter Tid og Lejlighed, senere baade Mad og Natteleje eller Penge, eller naar man søgte Arbejde.

Der skelnedes mellem „geschenkte“ og „ikke geschenkte“ Haandværk. Til de første hørte alle de Fag, der havde deres Herbergsvæsen i Orden og gav den rejsende „Geskænk“, til de sidste alle uorganiserede Haandværk, som der ikke regnedes med.

Foruden „Grussen“ brugtes imidlertid ogsaa en Række andre Kendetegn. Der var indenfor de forskellige Fag bestemte Regler for, hvorledes der skulde bankes paa Døren, hvorledes Ranslen (Felleisen) skulde bæres, hvormange Knapper i Frakken, der skulde være tilknappede, hvorledes Hatten skulde holdes, naar man kom ind paa Herberg eller Værk-

sted, kort sagt et helt Ceremoniel, der ikke kan have været vidtløftigere ved noget Hof, men som alt-sammen var Kendetegn.

Naturligvis udviklede der sig i Tidens Løb en Mængde Regler, der blev fælles for alle Fag, især udformedes der lidt efter lidt et fælles „Burschen-sprog“, som havde Ord og Benævnelse paa Masser af Ting, uforstaaelige for andre, men kendte af enhver Svend, der færdedes paa Landevej. Ord for Herberg, Penge, Brød, Politi, god eller daarlig Be-handling o. s. v.

Hvor frit og herligt end Vandringslivet kunde udfolde sig, og hvor mange der end lod sig friste af den vagabonderende Tilværelse med dens forskellige Chancer, i Længden kunde det dog ikke opretholdes. En Gang imellem, naar Benene var trætte, Klæderne udslidte og Støvlerne hullede, var det rart at søge Arbejde og komme i Ro.

Den Svend, der vilde søge en Mester, maatte efter almindelig herskende Haandværkerskik søge til Her-berget og faa sendt Bud efter „Oldgesellen“, Sven-denes Formand.

Naar denne kom, udviklede der sig saa en Række Spørgsmaal og Svar i en bestemt foreskreven Række-følge.

For Skorstensfejerne f. Eks. saaledes:

Oldgesellen: Er der en fremmed Skorstensfejer-svend her?

Den Fremmede: Med Forlov, (Also mit Gunst) jeg tillader mig det. Jeg skal hilse Dig fra alle ærlige Mestre og Svende, hvorfra jeg er kommet, og hvor jeg sidst har arbejdet, nemlig dør og dør.

Oldgesellen: Med Forlov, har Du ogsaa takket alle ærlige Mestre og Svende?

Den Fremmede: Med Forlov, jeg haaber det, og havde jeg ikke gjort det, vilde jeg vende om og gøre det.

Oldgesellen: Med Forlov, vær velkommen paa Haandværkets Vegne.

Er det nu i en Hovedstad, hvor der findes „Geschenk“, bliver den Fremmede paa Herberget, og forlanger han Geskænk (oprindelig Sammenkomst med Drik af Velkomsten), saa bliver den holdt for ham den næste Dag paa følgende Maade.

De i Byen arbejdende Svende kommer sammen paa Herberget, og Oldgesellen siger: Med Forlov, Fremmede, vi vil skænke for Dig efter Haandværkets Skik og Brug.

Naar nu Velkomsten staar paa Bordet, rejser den Fremmede sig og siger:

Med Forlov, gunstige Mestre og Svende, jeg vilde bede for første Gang, at man vil løfte den lovlige Geskænk. (Denne Anmodning gentages 3 Gange).

Oldgesellen: Med Forlov, gunstige Mestre og Svende, da den Fremmede har bedt tre Gange om, at vi vil løfte den lovlige Geskænk, saa spørger jeg, om det er efter Behag.

Naar Mestre og Svende har svaret ja, siger Oldgesellen: Da alle har Behag deri, har jeg det lige-saa. Altsaa med Forlov, vil jeg ogsaa spørge, gunstige Mestre og Svende, om en eller anden har noget Værge paa sig, kort eller langt, Kniv eller Gaffel, Dolk eller Kaarde. Hvis saa er, har jeg at bede om, at han vil lægge det fra sig, for at Haandværks

Skik og Brug ikke skal blive svækket, men hellere styrket. Med Forlov, jeg er færdig.

Oldgesellen videre: Med Forlov, saa vil jeg ogsaa forbyde, hvad der er at forbyde ved en lovlige Geskænk, nemlig:

For det første maa ingen rejse eller sætte sig uden Forlov (uden at sige „mit Gunst“).

For det andet maa ingen sige noget utilbørligt Ord eller synge Viser, ej heller bruge Kort eller Tærningespil paa Bordet.

For det tredje maa ingen gaa ud eller ind ad Stuen med blottet Hoved, men skal sætte sig paa Sted og Plads, hvor han hører til.

For det fjerde maa ingen spille mere Øl paa paa Bordet eller under Bordet, end han kan dække med Haand eller Fod.

For det femte maa ingen gribe, løfte, afdække, dække eller sætte den lovlige Velkomst eller de to Skænkebægere uden Forlov, den skal sættes dør, hvor den skal staa.

For det sjette maa ingen vælte eller sønderslaa eller paa anden Vis beskadige et Drikkebæger, paa hvilken Maade det end være kan, heller ikke rode om paa Bordet med blotte Haand.

Til syvende og sidst maa ingen gaa hjem eller noget andet Steds hen, uden at den Fremmede tillader det. Gør én eller anden det alligevel, skal han ikke kende sin Straf. Jeg kunde endnu forbyde meget og vilde ogsaa godt selv være den første Forbryder, men jeg haaber hos gunstige Mestre og Svende paa mere Naade end Unaade, mere Gunst end Ugunst. Med Forlov, jeg er færdig“.

Efter at disse Forbud var oplæst, holdtes der „Umfrag“ d. v. s. der rettedes Spørgsmaal Bordet rundt, om nogen havde et eller andet at klage over. Det skete efter følgende Forskrift: Oldgesellen: Med Forlov, Fremmede, vil jeg spørge Dig for første Gang, om der er Dig noget bevidst om de gunstige Mestre eller Svende, her eller andet Steds, der strider mod det lovlige Haandværk. Hvis saa er, vil jeg bede Dig om at melde saadant paa ordenlig Vis og ikke melde mere, end Du kan svare til. Men véd Du noget og vil fortie det, og skulde det komme for Dagen, skal Du vide, at Du ikke vil slippe alene med Anklage, men at dobbelt Straf vil overgaa Dig. Med Forlov, jeg har talt, nu kan Du svare. Den Fremmede: Med Forlov, Oldgesell, siden Du spørger mig, er jeg skyldig at svare Dig og enhver ærlig Mester og Svend paa hans Spørgsmaal: Altsaa med Forlov er der mig denne Gang intet bevidst om gunstige Mestre eller Svende, her eller andet Steds, som er det lovlige Haandværk imod, jeg kender kun godt og hvad Æren anstaar, men véd nogen ærlig Mester eller Svend noget om mig, saa rejse han sig eller blive siddende og klag over mig efter Haandværks Skik og Brug, saa skal jeg give ham skyldig Svar paa Tiltale. Men kan jeg ikke give ham skyldig Svar paa Tiltale, vil jeg taale min tilbørlige Straf derfor, dog ikke i Unaade, thi jeg haaber paa mere Naade end Unaade hos de gunstige Mestre og Svende. Altsaa med Forlov, jeg er færdig, altsaa med Forlov kan Du spørge videre. Disse Spørgsmaal gentages tre Gange.

Oldgesellen: Altsaa med Gunst, Fremmede, vil jeg

spørge Dig, hvad der er din venlige Bøn og Begæring, siden Du har sendt Bud efter mig og mine Medsvende, og ikke alene skikket Bud efter, men selv er kommen. Den Fremmede: Altsaa med Forlov, min venlige Bøn og Begæring er en venlig Drik og et venligt Natteleje, og at Du vil omskue hos en ærlig Mester efter 14 Dages Arbejde, det skal blive Dig og dine Medsvende gengældt.

Vil nu den Fremmede ikke have Arbejde, saa siger han: Altsaa med Forlov, min venlige Bøn og Begæring er at faa en venlig Drik og et venligt Natteleje og i Morgen „Grussen“ udad Porten. Oldgesellen: Hvad Du beder om og begærer, skal ikke afslaas Dig, men snarere tilslaas Dig. Har Du ogsaa et ærligt Vidnesbyrd eller Kundskab foruden dit Svendebrev.

Den Fremmede: Altsaa med Forlov, jeg tillader mig at vise dem frem.

Derpaa gaar Oldgesellen ud for at omskue efter Arbejde; naar han kommer tilbage og har Arbejde til den Fremmede, siger han:

Oldgesellen: Altsaa med Gunst, Fremmede, jeg har efter dit Ønske og efter min Evne været rundt her og der, Gade op og Gade ned, men Mestrene takker Dig for denne Gang venligst; den ene har ingen Arbejde, den anden har ingen kønne Døttre, den tredje véd ikke, hvad der mangler den fjerde, dog har der været en, som hvis Du vil tage til Takke med en fattig Mester, saa skal der være Dig tilsagt 14 Dage Arbejde som en ærlig Svend.

Men er der ingen Arbejde, siger Oldgesellen: Altsaa med Forlov, jeg har efter dit Ønske og efter

min Evne været rundt, men Mestrene siger Dig for denne Gang Tak og ønsker Dig Lykke paa Rejsen.

Den Fremmede: Altsaa med Forlov, Oldgesell, jeg takker Dig, kommer Du eller en af dine Medsvende i Dag eller i Morgen igen til mig, skal jeg gengælde Dig det.

Oldgesellen: Altsaa med Forlov, Fremmede, jeg kan ikke undlade at bringe Dig denne lovlige Velkomst i Haab om et godt Værksted eller en lykkelig Rejse, og det paa Velgaaende for alle ærlige Mestre og Svende i denne kongelige verdensberømte Sø-, Køb- og Handelsstad Kjøbenhavn, paa Velgaaende for alle ærlige Mestre og Svende i hele det hellige romerske Rige og alle omliggende Lande, paa Velgaaende for alle ærlige Svende, som løber paa Mark og grønne Hede og endnu er til Sinds at løbe derpaa, paa Velgaaende for Hr. Far og Fru Mor, Jomfru Søstre og Hr. Bror, paa Velgaaende for mig og Dig og hele det lovlige Kompagni, som her er forsamlet. Jeg haaber, at Du er den ærlige Svend, der kan afdække og dække mig denne Velkomst og de to Skænbægere og gøre mig Besked i to eller tre Slurke.

Den Fremmede: Gud signe din Drik og opfylde dit Ønske; denne Drik er mig kær, men endnu kærere for ærlige Mestre og Svende.

Naar Velkomsten er gaaet rundt, rejser den Fremmede sig og siger:

Altsaa med Forlov, jeg vil bede om, at de gunstige Mestre og Svende vil hæve den lovlige Geskænk.

Denne Anmodning stiller den Fremmede tre Gange.

Oldgesellen: Altsaa med Forlov, gunstige Mestre og Svende, da den Fremmede har bedt tre Gange om

at hæve den lovlige Geskænk, saa vil jeg spørge, om det er efter Ønske.

Svar: Naar det er den Fremmedes Ønske, er det ogsaa vort.

Oldgesellen: Altsaa med Forlov, Fremmede, saa vil jeg spørge Dig, om det ogsaa er dit Ønske.

Den Fremmede: Altsaa med Forlov, naar det er dit Ønske, har det længe været mit.

Oldgesellen: Altsaa med Forlov, gunstige Mestre og Svende, da det er alles Ønske, er det ogsaa mit.

Derpaa griber Oldgesellen Velkomsten og tager den sidste Drik deraf og siger:

Oldgesellen: Altsaa med Forlov, Fremmede, har Du ikke nok, saa tag Kanden og slaa den paa Bordet, men skaan mit og mine Medsvendes Hoveder. Altsaa med Forlov, Geskænten er hævet.

Naar den Fremmede vil bort igen, saa fordrer han „Grussen“ paa følgende Maade:

Den Fremmede: Altsaa med Forlov, Oldgesell, da jeg nu har bragt en ærlig Gruss, saa vil Du ogsaa være saa god at give mig en med paa Vejen.

Oldgesellen: Altsaa med Forlov, Fremmede, siden Du har bragt mig og mine Medsvende en ærlig Gruss, kan jeg ikke undlade at give Dig en med paa Vejen.

Altsaa med Forlov, hils alle ærlige Mestre og Svende fra mig paa Haandværkets Vegne, alle de, som har lært det redeligt, men undlad alle dem, der ikke har lært det redeligt. Lad Tyve løbe, hjælp med til at straffe Skælmer, straf dem, saa deres Ransel revner og dit unge Hjærte ler i Livet paa Dig. Og saa ønsker jeg Dig Lykke paa Rejsen paa Mark og Vej og Sti, til Vands og til Lands, hvor Vorherre

ved sin rige Velsignelse vil sende Dig. Dertil ønsker jeg Dig en sortebrun Pige ved din Side, dermed kan en brav Skorstensfejersvend nok komme gennem Livet. Er Ranslen vel spækket og Skoene godt flikket, saa kan Du sagtens vandre. Tag saa til Takke, er der ikke vederfareet Dig meget godt, saa vil der heller ikke ske Dig noget ondt. Kommer Du i Dag eller i Morgen igen til mig, vil vi gøre det bedre. Klostret er fattigt, mange er Brødrene, og Abbeden drikker gerne selv.

Den Fremmede: Altsaa med Forlov, Oldgesell, jeg takker for al den Ære, der er vist mig, kommer Du eller en af dine Medsvende i Dag eller i Morgen til mig, skal jeg gengælde Dig det. Jeg vil gerne give Dig Penge eller Penges Værd, eller, hvis jeg har en rig eller en fattig Mester, der kan forstrække mig med saa meget, saa vil jeg skænke for Dig en Drik Vin eller Øl, med et Stykke Ost eller Salt og Brød eller hvad Vorherre vil unde os. Men har jeg ingen Ting, har jeg dog et godt Ord, og et godt Ord finder altid et godt Sted, og saa vil jeg vise Dig den rette Vej og Sti ud af Porten, da jeg kender den bedre end Dig, men kender Du den bedre end mig, vil jeg give Dig Gud i Vold“.

Disse lange Remser giver en Forestilling baade om Alvoren og Spøgen i den rejsende Svends Tilværelse. Alvor var det, forsaavidt som intet kunde undlades, og Alvor var det i den Forstand, at alle disse Cereemonier styrkede Bevidstheden om, at man aldrig var alene, men havde Brødre overalt, hvorhen man kom.

Ganske vist, til Tider kunde det være svært nok at vide, hvor man havde Brødre. Indenfor de samme

Fag fandtes der nemlig forskellige saakaldte „Vandringsskaber“, der havde hver sine Skikke og Ceremonier — og ikke anerkendte hinanden.

Glarimestrene f. Eks. var delt i to Vandringsskaber „Oberländer“ og „Seestädter“, og var man tilfældigvis oplært i en By, hvor Glarimestrene var „Seestädter“, kunde man ikke faa Arbejde i en By, der tilhørte „Oberländerne“, med mindre man affandt sig med Svendene i Byen paa vedtægtsmæssig Vis. I Kjøbenhavn maatte en „Oberländer“ saaledes paany lade sig gøre til Svend. Dette holdtes der meget strængt paa. Pudsigt nok synes Glarmesterlavet i Lübeck ikke at have tilhørt „Seestädterne“, og en Svend fra denne By, der 1704 ankom til Kjøbenhavn og havde faaet Arbejde hos en derværende Mester, blev tvunget til at rejse bort.

Mestrene synes dog ikke at have villet bøje sig for denne Afgørelse og tilkendte Lübecker-Svenden Ret til Arbejde, men heri fandt Svendene sig ikke og afsatte deres „Büchschenschaffner“, „fordi han ikke havde taget sig synderlig af denne Sag“ og idømte ham en Bøde, som han maatte finde sig i at betale.

At lübske Glarmestersvende — for ikke at tale om „Oberlændere“ — paa den Maade flere Gange afvist, naar de ikke paany vilde lade sig gøre til Svende her, forekommer ret hyppigt. Bl. a. ser man saaledes 1712, at en Svend vægrer sig ved at staa i Forsamlingen med en anden Svend, der havde arbejdet i Lübeck. Mestrene synes dog at have taget sig af Lübeckersvenden, i hvilken Anledning de kjøbenhavnske Svende skrev til Hamburg for at høre de derværende Glarmestersvendes Mening.

Hamburg gjaldt nemlig som „Hovedskænk“ som en Slags Højesteret for Afgørelsen af zünftige Sager.

Svaret lød, at i Hamburg blev en Lübecker-Svend ikke estimeret. Kjøbenhavner-Svendene mente derfor, at de billigvis heller ikke kunde det og gik til Mestrene med den Besked. Disse var ikke tilfredse med Svaret og idømte samtlige Svende hver en Bøde paa 1 Rdlr., og hævdede, at man skulde modtage Lübeckeren, indtil der kom „Treibbrief“ eller „Amts-siegel“ om ham, d. v. s. indtil der indløb en Klage, der gjorde Modstanden berettiget. Herpaa vilde Svendene dog ikke indlade sig, men bekvemmede sig om-sider dog til at give en Bøde paa hver $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

Naar Svendene i dette Tilfælde ikke fik Ret, var det ikke en Følge af, at Mestrene følte mindre fag-eller zünftmæssigt end Svendene, men de hævdede kun, at vedkommende Svend kunde lade sig gøre til Svend efter seestädtisk Skik. Som man ser, blev de stakkels „Oberlændere“ skarpt iagttaget. 1723 fore-spørger Svendene i Reval saaledes hos Svendene i Kjøbenhavn, om en hos dem arbejdende „Oberländer“ havde givet sit Svendeøl, hvad man kunde besvare med ja.

Paa samme Maade som Glarmestrene havde Feldberederne to forskellige Vandringssskaber (det samme gjaldt forøvrigt baade Kobbersmedene og flere andre Fag), der ikke stod venligt til hinanden. Det ene var „Büdeler“ og det andet var „rheiniske“. Til det sidste hørte Kjøbenhavnerne, medens de fleste Pro-vins-Feldberederemestre var „Büdeler“. Følgen var, at de to Forbunds Svende ikke kunde arbejde hos en Mester, der tilhørte et modsat Forbund, hvad der

ofte kunde volde Besvær. I Aaret 1684 ser vi saaledes, at Feldberedermestrene i Aarhus vedtager, at naar en Mester ikke kunde faa Svende af „vores lifflige Bydeler Haandværk“, saa maatte han vel tage en Svend fra det andet Vandringskab, men kun indtil han kunde faa en „af vores egen Svende“. Havde han Brug for begge de paagældende Svende, maatte han dog beholde dem sammen, men han var stadig forpligtet til at give „den fremmede, som ikke er af vores Svende, først Forlov“. At holde to Svende af forskelligt Vandringskab var dog ikke saa lige en Sag, eftersom den ene Slags som Regel ikke vilde arbejde med den anden, og der opstod af den Grund et evigt Spektakel. 1734 søgte Regeringen at sætte en Stopper herfor ved at paabyde, at der ikke maatte tages Hensyn til denne Forskel, samt at alle beutelske Mestre skulde lade sig indskrive i det kjøbenhavnske Lav, der var reinisk.

Herimod søgte Aarhus Feldberederne at protestere. De betragtede Forordningen som en Forretning for de kjøbenhavnske Mestre. Disses Lav fik nu alle Leverancer, og i Aarhus, hvor man før kunde afsætte „1000 Rund Vædderskind til Rytterbuxer“ aarligt, solgtes nu slet ingen. Og saa kom Svendene desuden kun sjældent til Byen. „Her hos os“, hedder det, „anmelder sig ingen af de reiniske Svende, som søge heller at fornøje dem paa store Steder, hvor deres Lavsartikler lader dem større Friheder end paa de smaa Stæder, hvor de maa være i større Tvang og arbejde Dag og Nat, om Brødet skal erhverves og Udgifter skal betales“.

Det var nu ikke saa underligt, at en „reinisk“

Svend ikke vilde tage Arbejde udenfor Kjøbenhavn, thi gjorde han det, blev han straffet, naar han igen kom til en „reinisk“ By. De kjøbenhavnske Mestre holdt lige saa stærkt paa Forskellen og nægtede saaledes i 1733 at optage en Odense Mester „saasom han var en Beutler“, paa det at deres Svende og Drengene ej derover udenrigs skulde lide.

Efter at Sammensmeltningen under det kjøbenhavnske Lav var paabudt, blev det imidlertid rent galt, thi Svendene respekterede ikke Afgørelsen. Det berettes saaledes, at naar en Svend kom fra Mariager, der var „beutelsk“, og søgte Arbejde i Randers, der var „reinisk“, blev han straffet. Helt utaaleligt blev dog Forholdet, naar danske Svende efter Sammen slutningen kom til Hamburg eller Lübeck. I disse Byer ansaa man nu en dansk Svend for „beutelsk“ og vilde aldeles ikke have med ham at gøre.

Som Regel var Mestre og Svende enige om alt, hvad der angik Zünften og maatte være det for at holde Arbejdsfred. Men selvfølgelig var der ikke saa faa Lejligheder, hvor der opstod Meningsforskel og ofte ret betydelige Stridigheder. Et saadant Stridspunkt dannede den i foranstaaende Haandværksskik for Skorstensfejerne omtalte „Omskuning“ („Umschauen“) eller „Omskikning“. Herved forstodes Fortidens Maade at anvise Arbejde paa, og den almindelige Regel i de allerfleste Fag var den, at de Svende, der søgte Arbejde, ikke efter eget Tykke kunde henvende sig til den Mester, de syntes bedst om, men af vedkommende Oldgesell maatte lade sig omskikke til den Mester, der efter en vis gældende Orden, som Regel efter Alder, havde Brug for en

Svend. Oldgesellen skulde nemlig gaa rundt „efter Wallen“ til de forskellige Mestre og spørge om de havde Brug for en Svend og havde ikke Lov til at henvende sig til den første, den bedste Mester, selv om han vidste, han manglede Arbejdskraft. Alt skulde gaa efter den vedtagne Rækkefølge.

Denne Maade at anvise Arbejde paa var tilpasset efter de gamle primitive Arbejdsforhold, hvor Virksomhederne som Regel var ret ensartede og Lønnen altid ens, saa at det for saa vidt kunde være en Svend ligegyldigt, hvor han fik Arbejde. Mestrene opnaaede herved, at ingen, der trængte til Medhjælp, blev forbigaaet fremfor nogen anden.

I smaa Byer var denne Fremgangsmaade vist i alle Henseender baade praktisk og retfærdig, men i større Byer, hvor der kunde være og ofte var stor Forskel paa de enkelte Virksomheder, kunde det være af Vigtighed for Svendene, om de selv kunde vælge deres Arbejdssted.

Man ser derfor ogsaa, at Svendene i adskillige Fag kæmper for at indføre „Begærvalget“, som de kaldte det, fordi der derved ofte opnaaedes bedre Arbejdsforhold og højere Løn.

Ganske vist havde en Svend Ret til, naar han havde arbejdet 14 Dage hos den Mester, han var omskikket til, paany at lade omskikke for om muligt at faa bedre Held med sig i den Omgang, men det frie Valg var dog efter deres Mening at foretrække.

Ved de systematiske Lavsskraaer, som indførtes af Enevælden i Danmark i 1680'erne, var det frie Kontraktsforhold mellem Mestre og Svende bleven indført, men det var langt fra efter Mestrenes Ønske.

Vi ser saaledes, at de kjøbenhavnske Snedkermestre 1704 klager til Politimesteren, at selv de nylig udlærte Svende ikke var til at holde paa. Politimesteren forordnede da, at de nylgjorte Svende skulde arbejde i 6 Uger hos deres Læremester i Stedet for, som de hidtil havde haft for Skik, at „bisse rundt fra en til en anden“.

Naar Mestrene satte sig mod „Begærvalget“ og stod paa den gamle Omskuning, laa det naturligvis i, at man saa bedre kunde holde paa den gammeldags ensartede Løn, der ikke var særlig stor. I 1696 maatte Regeringen da ogsaa delvis føje Mestrene og bestemme, at Svendene — efter at der var arbejdet 14 Dage efter Wallen — frit kunde omskikke to Gange til hvilken Mester, de selv syntes bedst om at arbejde hos. Det var „Begærvalget“ stærkt indskrænket, men efter Mestrenes Mening dog altfor vidtgaaende, og de klagede stadigt over, at det var umuligt at holde paa Svendene, medmindre de fik en urimelig Løn. Saaledes i en Klage til Magistraten 1706, hvori det siges, at Mesteren „maa udlove og give Svendene større Ugeløn end de kan fortjene, men han haver godt Folks Arbejde under Hænder og skal forfærdige, og straks om en otte eller fjorten Dage kommer en Svend og forfører hans derfra og siger, jeg kan faa saa meget hos den og den Mester, begærer sin Afsked, hvorudover Mesteren maa give hannem saa stor Løn, som han vil have og fast alt, hvis han selv skulde have til Hustrus og Børns Underhold“. „Vidste nu Svendene ikke saa lige“ — hedder det videre i Klagen — „hvor de kunde henkomme og begære, blev de vel hos hvilke Mestre, de var hos. Tilmed

vil man sige dem et Ord imod enten i Ro eller paa anden Maade om deres Forseelse, straks siger de: Den Mester skal ikke faa en Svend i Aar og Dag“.

Resultatet af denne Henvendelse blev, at Begærvalget blev indskrænket til kun at gælde en Mester, efter at de 14 Dage var udløbne. Vilde Svenden omskikke mere end denne ene Gang, skulde det være efter Rækkefølgen.

Som man ser heraf, var der paa den her skildrede Tid Modsætninger mellem Mestre og Svende. „Begærvalget“, der naturligvis dækkede over delvise Lønfordringer, spillede dog økonomisk set ikke nogen videre Rolle for Svendene, fordi den største Del af Lønnen var Kost og Logis; en langt større Betydning for Svendene havde det at hævde deres Frihed til at pleje deres zünftige Skikke, og om dette stod ofte svære Kampe. Megen Vægt lagde Svendene ogsaa paa at udvide deres Frihed, ikke saa meget ved at nedsætte Arbejdstiden som ved at indføre mer eller mindre godvilligt givne Fridage som f. Eks. „blaa Mandag“. Som Regel var det Svendene, der satte deres Krig igennem, og Grunden til, at de kunde dette, var netop den store Bevægelighed, Vandringslivet medførte. Var en Svend ikke tilfreds et Sted, stod Vejen ham aaben for at drage andet Steds hen. Han var løs og ledig, hverken bunden af Kone eller Børn eller Slægt og Venner. Og Hjælpen til Vandringslivet og det, der gjorde dette til en saa betydningsfuld Institution for Svendene, var den gennemførte Organisation, de lidt efter lidt havde vidst at gennemføre, en Organisation der spændte

over mange Lande og gjorde Svendene til en Magt.

Det er i denne Sammenslutning, at Zünften faar sin Betydning som Bindeled. Sit Midtpunkt havde den i hvert Fags Herberg og den levende Forbindelse, som Vandringslivet vedligeholdte mellem disse.

IX. HERBERGET OG SVENDENES ORGANISATION

SVENDESAMMENSLUTNINGER kendes lige fra Middelalderens Dage, men deres Opgave var da af en anden Art end de senere blev. I Middelalderen var de væsentlig gildemæssige og religiøse, selvom Understøttelser ikke var udelukkede. De passede forsaavidt godt til det daværende Haandværks Karakter, til de ganske smaa Virksomheder, hvor Svendenes Antal næppe var stort større, end at de dækkede den naturlige Afgang indenfor Mesterklassen, og hvor Svendene helt gik op i Mesterens Husstand og sikkert ikke var tjenende ret lang Tid.

Noget andet blev Forholdet, da Produktionen blev større, uden at Mestertallet blev væsentligt forøget, dels fordi Mestrene holdt skrappe paa Lavsmonopolet, og dels fordi manglende Kapital hindrede Svendene i at nedsætte sig og skaffe Dækning til de Udgifter, som Lavsafgifterne og Mesterstykket krævede.

Da nødtes Svendene til Vandringslivet, fordi Arbejdet paa de smaa afsluttede Markeder aldrig kunde blive varigt, men maatte rette sig efter de øjeblikkelige Forhold.

Men fra da af blev Svendene ogsaa nødte til at

indrette sig med den rejsende Svends Tarv for Øje. Det hjælpende Moment maatte træde i Forgrunden. Der maatte sørges for, at den rejsende Svend havde et Sted, hvor han kunde henvende sig for at faa Oplysning om Arbejdsforholdene og fornøden Hjælp, naar han trængte dertil. Midtpunktet for den Slags Virksomhed blev Herberget, hvor Svenden altid kunde gøre Regning paa at træffe Fagfæller og eventuelt faa Mad og Logis eller som det hed i Fortidens Sprog „Geskænk“.

Forbilledet for den Slags Herberger, maa — som Navnet ogsaa tyder paa — søges i Tyskland, hvor den rejsende Svend allerede er et hyppigt forekommende Fænomen i Slutningen af Middelalderen.

Der er vel ogsaa adskillige Tegn paa, at vi har kendt til rejsende Svende i Danmark i den senere Middelalder, men først langt hen i det 16. Aarhundrede finder vi dem optræde i større Mængde, og ogsaa først fra denne Tid er det, at vi kan begynde at paapege Oprettelsen af Herberger og alle de deraf følgende Indretninger.

Herberget var en Institution, som ogsaa var til Nytte for Mestrene, fordi de dør kunde søge Underretning om, hvorvidt der var ledig Arbejdskraft at faa, og det var ogsaa i Mestrenes Interesse, at den tidligere omtalte Omskuning efter bestemt Rækkefølge indrettedes.

Men Herberget blev meget tidligt ogsaa det Sted, hvor Svendenes Interesser saa at sige centraliseredes. Dør samledes nemlig de Svende, der havde Arbejde i vedkommende By, og dør traf man sammen med de tilrejsende Svende og spurgte nyt fra alle Lande.

I Herberget holdt Svendene ogsaa alle deres Sammenkomster, baade alvorlige og lystige, og det blev det egentlige Sted, hvor Haandværks Skik og Brug kunde trives og fæstnes.

Thi selvom Herberget ofte, og for mindre Fags Vedkommende næsten altid, fandtes hos en Mester, og selvom Mestrene vaagede over Svendenes Sammenkomster gennem en eller to tilstedeværende delegerede, saa blev det dog alligevel Svendene og den af dem praktiserede Opfattelse af Haandværksskikkene, der blev eneraadende; derfor ser vi ogsaa i de fleste Lavsskraaer, der udstedes i første Halvdel af det 17. Aarhundrede, at det foreskrives, at alt, hvad der vedrører Svendene og deres Forhold skal ordnes „efter Haandværks Skik og Brug“. Navnlig foreskrives det, at Svendene til visse Tider skal betale Tidepenge eller „Auflegegelt“, for at der kunde være en Fond til Understøttelse af trængende og syge Svende. De Penge, der kom ind paa den Maade, skulde opbevares i en Bøsse med to Laase, hvortil Mestrenes Oldemand havde Nøglen til den ene og den ældste og „beskedeligste“ Svend til den anden.

Mestrenes Indflydelse var saaledes i og for sig ikke ringe, men det, der i hvert Fald til Tider satte den ikke saa lidt i Skygge, var Svendenes stærke Hævden af deres Krav gennem en skrap Opretholdelse af de zünftige Skikke, d. v. s. gennem Svendenes skarpt gennemførte Holden paa, at disse Skikke fulgtes til Punkt og Prikke. Derigennem fik de nemlig Midler i Hænde til at skaffe sig Indflydelse baade paa Løn og øvrige Arbejdsvilkaar, idet de saa at sige kunde regulere Tilgangen.

Gennem de tilsyneladende uskyldige periodiske Sammenkomster, hvor Svendene mødte for at betale deres Tidepenge, udviklede der sig nemlig et Organ, hvorigennem Svendenes Ønsker kunde fremsættes.

Man ser derfor ogsaa, at disse Møder, der holdtes paa Herberget, forholdsvis hurtigt udviklede sig til at blive noget andet end Indbetalingssammenkomster. „Bøsseskafferen“ bliver til en eller to „Ladesvende“, udpegede efter Alder indenfor Svendene, eller han bliver til „Ørtengesell“ eller „Oldgesell“, der leder Omskikningen efter Arbejde og leder „Umfragen“ eller „Geskenken“. I disse „Umfragen“ maatte nemlig enhver tilstedeværende Svend berette alt, efter vedtagne Formler, hvad han vidste, der stred mod Haandværkets Skik og Brug, og man kan være overbevist om, at det ikke blot var Svendenes Forsyndelser, der ved en saadan Lejlighed kom paa Tale. Ogsaa Mestrenes Forhold blev der rigelig Anledning til at drøfte.

„Umfragen“ hæver sig da til at blive et saare betydningsfuldt Led i Svendeorganisationen, og den omgærdes derfor med en Højtidelighed og et Cereemoniel, der gjorde det til ikke saa lidt af et Studium baade at lede den og deltage i den.

Som Regel fandt den Sted til bestemte Tider, som oftest hvert Fjerdingaar eller to Gange om Aaret. Alle Svende var pligtige til at møde. Udeblivelse straffedes med Bøder. Paaklædningen skulde ikke blot være ulastelig, men indenfor hvert Fag havde man sine særlige Reglementer for, hvorledes den skulde være i Enkeltheder. En Glarmestersvend skulde f. Ex. altid bære Kappe og Kaarde, han maatte

møde i Sko og med Handsker, Halstørklædet skulde bæres lige, og i Haaret maatte der ikke — i Midten af det 18. Aarhundrede — være Krumkam. Naar Mødet blev sat, tog Svendene Plads om Bordet — i Kredsen som det hed i nogle Fag — i en bestemt Aldersorden, eftersom man havde arbejdet i Byen og efter den Tid, man havde rejst. Svende, der ikke havde rejst, skulde sidde nederst. Den ene af Ladesvendene „klappede da op“ enten med en særlig dertil indrettet Skafferstok eller som hos Glarmestrene med „Regimentet“ — „unser löbliche Regiment“ — en særlig Stav, prydet med Skilte og Medailler. Alle skulde saa tage Hatten af og holde den i højre Haand. Saa aabnedes Laden, og fra dette Øjeblik skulde alt foregaa sømmeligt og efter bestemte Regler. Der maatte ikke bandes, ikke siges Ukvemsord. Ethvert tilstedeværende Medlem skulde tiltales med „Gesellschaft“, kun Ladesvendene tituleredes med deres særlige Embedsbetegnelse.

„Laden“ var det Skrin, hvori Svendenes Papirer, Protokoller og øvrige Værdier opbevaredes. Den fik i de fleste Fag i det 17. Aarhundrede en særlig symbolsk Betydning, blev paa en Maade en Slags Pagtens Ark, som, naar den var aaben, fordrede Respekt. Den udstyredes derfor ogsaa med særlig Pragt, og det er store Summer, der nu og da blev ofret paa den. Snedkersvendenes Lade, der nu opbevares paa Dansk Folkemuseum, er et saadant særlig Pragt-exemplar, men langt fra enestaaende.

Efter at der var klappet op og Laden aabnet, indledede Ladesvenden, Bøsseskafferen, Oldgesellen, eller hvad han nu kaldtes, Forsamlingen med at oplæse

„Rollen“, en Række skrevne Vedtægter om, hvorledes man havde at opføre sig, mens Mødet stod paa. Derpaa foregik „Umfragen“, med tre Gange gentagne Spørgsmaal Rækken rundt, om nogen havde noget at fremføre eller klage over, nye Svende blev fremstillede og fik selv Ordet for at sige, hvad de kunde have paa Hjærte. Hvert enkelt Spørgsmaal og Svar indlededes og afsluttedes med et „mit Gunst“.

Var der ny ankomne eller ny optagne Svende til Stede, blev de saa efter „Umfragen“ tildrukne af „Velkomsten“.

Velkomsten var Lavets store Drikkebæger, saa pragtfuldt udstyret og fremstillet, som man havde Raad til, prydet med Skilte, Medailler og Skuepenge, skænkede af de enkelte Svende, der havde haft Ophold i vedkommende By. Velkomsten fyldtes med Vin eller Øl, alt efter Omstændighederne, og ræktes af Oldgesellen til den nyankomne, ofte efter et særligt Ceremoniel med Aftagelsen af Laaget. Som Regel skulde den tømmes i tre Gange til Ære for Mester og Svende, for Herbergsfar og Mor og for hele Selskabet. For mangen ung Svend kunde det tit knibe med at gøre Besked „i tre Drikke“, derfor ser man ogsaa, at han indenfor nogle Fag havde Lov til at „verschenke“ det tredje Drag. Undertiden var Velkomsten eller et af Skænkebægrene saa kunstigt indrettet, at der hørte en vis Behændighed til at drikke deraf uden at spille. Maaske er det et saadant Bæger, der er Tale om, naar det 1613 hedder fra Aarhus Smedelav, at gamle Jens Guldsmid drak „3 Mands Bæger ud med tør Mund“. I nogle Fag tales der ogsaa om 3 „Jungfertrunke“, som man havde

Lov til at „verschenke“. Der tænkes maaske her paa de tre første Slurke, der blev drukket af Velkomsten.

Denne Tildrinkingsskik er saare gammel. Den brugtes ikke blot i de gamle Gilder, men ogsaa i de enkelte Hjem, naar man modtog en Gæst. Drikken kredensedes da af Husmoderen, som bar den frem ofte paa et særligt Fad eller en Tallerken, som kaldtes „Kredensen“, et Ord, der senere gik over til at udtales „Krinsen“, en Benævnelse, som endnu i forrige Aarhundrede var gængs indenfor det Københavnske Skydeselskab, der som bekendt er en direkte Efterkommer af det gamle „danske Kompagni“.

Under „Umfragen“ var der Lejlighed til at fremføre alle Slags Klager om, hvad der stred mod Haandværks Skik og Brug. Der kunde f. Ex. komme Meddelelse frem fra andre Svendelav, oplæses „Treib-briefe“ eller „Amtssiegel“ andet Steds fra, hvori man enten gav Meddelelse om Personer, der var i „Verruf“ eller „beschimpft“, eller ogsaa om Personer, man efter Anmodning havde afstraffet. Et karakteristisk Brev saa sent som fra 1808 er bevaret fra Skorstensfejersvendene i Hamburg til Fællerne i København, hvori der meddeles, at en Person, som der var skrevet til dem om, ganske rigtigt var kommet til dem. De havde først trakteret ham med Vand og Brød og derefter trukket ham ind i et tilstødende Værelse og „givet ham ikke faa Prygl paa Maasen“. Saa havde de lukket ham inde, men næste Morgen var han forsvundet. Formodentlig var han rejst til Bremen „for at hente sit ærlige Navn“.

Dette at være raadig over „sit ærlige Navn“ d. v. s.

at have en ren Samvittighed og navnlig være „ærlig“ i zünftig Forstand var en Æressag for enhver Svend, og indenfor de enkelte Fag blev der holdt meget strengt paa, at alt var i Orden i den Henseende.

Var der noget galt, var Bøden vedkommende vis, om der ikke skete ham noget værre.

Svendenes „Umfrag“ var i visse Maader ogsaa en Domstol, der kunde ikende Bøder, selvom Mestrenes Lav var højeste Instans, til hvilket der kunde appelleres.

Her skal gives nogle karakteristiske Exempler paa Domafsigelser indenfor Glarmestrene: 1699 var Svenden Max Ehlers bleven anklaget for at han havde baaret Vinduer under Kappen, hvad der var forbudt, fordi det stred imod en Svends Ære.

En saa alvorlig Overtrædelse maatte naturligvis straffes; der blev holdt Forsamling, og Synderen blev forespurgt, om han vilde lade sig straffe, men han svarede nej. Saa blev han sendt udenfor, mens Svendene raadslog. Da han blev indkaldt og paany forespurgt, om han vilde lade sig straffe, svarede han atter nej. Sagen blev derpaa udsat i 14 Dage for paany at optages, men den anklagede mødte da ikke. Saa var der ikke andet at gøre end at appellere Sagen til Mestrene, hvad ogsaa skete, idet Svendene erklærede, at de ikke vilde have noget med ham at gøre, indtil han havde klaret for sig. Da Mestrene kom sammen, vilde de imidlertid ikke dømme i Sagen; Svendene kunde selv straffe den anklagede, hvis de vilde. Svendene holdt da paany Møde og vedtog, at Mestrene skulde dømme. Ved et „Verbot“ (Budsending til hvert enkelt Værksted)

sammenkaldtes da samtlige Mestre og Svende. Bøsseskafferne indkaldtes for Mestrene, men disse nægtede paany at dømme og tilbagegav „Verbotpengene“ (det Beløb, der betaltes for at faa et Møde sammenkaldt). Svendene raadslog atter og vedtog at udtale, at „die gunstigen Gesellen“ ikke fandt det Ret, at Mestrene ikke vilde dømme. Ehlers blev indkaldt for Forsamlingen og spurgt, om han vilde betale Bøde. Han nægtede igen. Saa maatte Svendene atter til Mestrene. Bøsseskafferne traadte tilbage, medens Mestrene raadslog, og indkaldtes noget efter tillige med den anklagede Ehlers. Om han nu havde betænkt sig og vilde betale. Atter nej! Saa faldt Dommen, der lød paa en Bøde af 10 Skilling. Svendene samledes igen og fik Meddelelse om Dommen, og nu var Ehlers nødt til at bøje sig. Han betalte Bøden oven i Købet med Tillæg af en Extrastraf, fordi han havde arbejdet udover 14 Dage uden at melde sig, og fordi han var traadt ind i Kredsen med Hatten paa.

Var det let at ifalde Straf for en eller anden Forseelse, naar Svendene holdt Møde, var det ogsaa saa sin Sag at undgaa det, naar man færdedes paa Gaden eller var i Arbejde.

Det kom altid for Dagen, om de vedtagne Regler var overtraadt, enten man var gaaet uden Kappe, Kaarde eller Stok, eller man paa anden Maade havde gjort sig skyldig til Straf. 1765 straffes en Svend, fordi han havde købt Kirsebær paa Gaden.

Galt var det naturligt, naar man ikke ved given Lejlighed hjalp sin „Nebengeselle“. Det hændte 1726 at en Svend, der arbejdede hos en Enke, havde forlangt „Verbot“ af samtlige Mestre og Svende, fordi

en fremmed Mandspersom, der kom i Huset hos Enken, var kommet ind paa Værkstedet og havde villet sige Svendene, hvorledes de skulde arbejde. Da Svendene ikke havde villet ladet sig sige af en fremmed Person, var der opstaaet en Ordveksel, og det var kommet til Strid, under hvilken den fremmede havde trukket Kaarden og holdt den for Brystet af den klagende Svend. Denne havde imidlertid værget for sig, indtil Mesterinden var kommet og havde skilt Parterne ad. Under Kampen havde den angrebne Svends „Nebengeselle“ imidlertid ikke taget hans Parti og hjulpet ham, hvorefter Følgen var bleven en Beslutning om, at ingen maatte omgaaes ham, før Sagen var ordnet. Det blev en Bøde paa 3 Mark.

Straf ifaldt man ogsaa, hvis man efter at være bleven afskediget, igen gik i Arbejde hos samme Mester. Men heller ikke hos en anden maatte man tage Plads, inden man havde været bortrejst i 1½ Dag, en Bestemmelse, der uden Tvivl er truffen for at skaffe Plads for andre rejsende Svende, af hvilke der altid var Overflod.

For „Amtspersoner“ d. v. s. Svendelavets Embedsmænd gjaldt den Regel, at de efter at være blevne afskediget skulde rejse bort mindst ½ Aar, og hvis de kom igen, da gaa i Arbejde hos den Mester, de havde tjent før.

1763 havde en „Amtsperson“ overtraadt denne Bestemmelse og derfor maattet bøde 2 Gange 2 Ugelønninger. Paa Forespørgsel, om han nu vel kunde gaa i Arbejde, svarede Svendene nej, han skulde rejse. Ingen blev straffet, fordi han skulde overtræde, hvad der var Skik, men for at de ikke

skulde gøre det. Om de da vilde drive ham fra Staden? De skulde huske, at dette var en kongelig Residens, hvor den Slags Regler ikke gjaldt. Svendenes Afgørelse lød imidlertid paa, at han maatte rejse, og ikke komme igen, før den gældende Tid var omme. Der gjaldt ingen Forrettigheder for ham, han maatte gøre, hvad alle andre gjorde.

1769 vedtoges det dog for almindelige Svende, at de kunde gaa i Arbejde hos en anden Mester uden at have været bortrejst $1\frac{1}{2}$ Dag. Men slappede man saaledes de gældende Regler paa et Punkt, holdt man saa meget stærkere paa andre. 1778 var der stor Strid, fordi en Svend ved Navn Münchhausen havde givet en Svend „Geskænk“, uden at denne var i Besiddelse af et „Præsidentpas“. Desuden havde han ikke vist Bøsseskafferen og andre tilstedeværende Svende den Ære, som tilkom dem. Han havde nemlig ikke tiltalt dem ved Geskænken.

Münchhausen, der havde faaet at vide, at han skulde straffes, var „seriøs“ kommen hen til en af Bøsseskafferne og spurgt, hvem der kunde straffe ham. Det skulde han nok faa at vide, var Svaret. Ja, han vilde da godvilligt betale et Gebyr. Nej, det var altfor lidt for en saadan Fejl. Om det da var nok med en Ugeløn? Nej! Nogle Dage efter fulgte saa Forligsforhandlinger. Münchhausen vilde nok lægge lidt til den Bøde, han frivilligt havde tilbudt at betale. Nej, det var for lidt. Münchhausen vilde ikke give mere, og Resultatet blev, at der skulde sluttes Fred.

Men saa nemt gik det ikke altid. 1780 er der saaledes stor Strid, fordi en Svend, Zacharias Schilt,

havde rejst sig midt under et Møde og var gaaet sin Vej, inden Regimentet var hævet, og ikke havde givet nogen Grund derfor. Hans Undskyldning var, at Bøsseskafferen ikke havde forvaltet sit Embede paa rette Maade og maattet have en anden Svend til at hjælpe sig. Han nægtede at bøde. Det samme var Tilfældet i „Amtet“ (Mestrenes Lav). Følgen var, at Svendene nægtede at have Omgang med ham, og da han alligevel mødte, havde de to Bøsseskaffere og en anden Svend trommet og pebet og vist ham ud.

Schilt klagede nu til Politiet og fik Dom over Bøsseskafferne. Men havde det ikke været galt før, blev det det nu. En hel Del Slagsmaal var Følgen. En Mester klagede saaledes over, at en af hans Svende var bleven saa gennempryglet, at han knapt kunde gaa hjem. Til Slut synes Sagen dog at være løbet ud i Sandet.

Saaledes fungerede da Svendeforsamlingen som regelret Domstol. De Bøder, der faldt, blev som Regel drukket op, og man har ofte det Indtryk, at man nu og da ligefrem har fundet paa Forseelser for at faa noget i Kassen.

Eksempelvis kan — atter efter Glarmestersvendenes Protokoller — noteres følgende Række Bøder, som en enkelt Synder er ifalden.

Thomas Hurich „hat sich selber geschimt“, idet han vilde pudse Vinduer (det var Arbejde, der ikke sømmede sig for en „ærlig“ Glarmestersvend) 10 „Løbsskilling“, Kappen skæv er 3 Gebyrer à 1 Ls., har ikke takket for naadig Straf: 1 Gebyr; ikke givet Gehør: 1 Gebyr, heller ikke sagt „mit Gunst“, da han traadte ind i vor Kreds: 1 Gebyr; har bandet:

2 Gebyrer; har lænet sig: 1 Gebyr; fordi han har baaret Vinduer, som han ikke kunde skjule under Kappen: 1 Ugeløn.

Foruden de her nævnte Forseelser forekommer mange andre, f. Eks. for at møde med Støvler i Stedet for Sko, for at have Halstørklædet stukket ind, for at have en eller to Knapper tilknappet i Frakken, for Skældsord, for at tabe Hatten eller tage Handskerne af, for at tale Dansk o. s. v.

Kunde Bøderne ikke slaa til til Aftenens Udgifter, synes man at have skabt Lejlighed til at give saadanne. I sidste Halvdél af 18. Aarhundrede er det saaledes meget hyppigt, at der gives Bøde af samtlige tilstedeværende for at have baaret Kappen skæv.

Det synes dog, som om det nu og da er falden lidt for Brystet, naar der er bleven drukket altfor meget op. 1787 besluttes det saaledes, at enhver for Fremtiden skulde betale den Brændevin, han selv drak, fordi „der stadig var en Del blandt os, som aldrig kunde faa Halsen fuld nok“. Hvad der gik med af Øl, skulde imidlertid — som hidtil — gaa paa fælles Regning.

Saaledes udfolder Livet sig frodigt og stærkt i Herberget og ved „Umfragen“. Ved Samværet med Fællerne tog man Revanche for det daglige Slid, det, som fordrede sin Mand fra aarle Morgen til Aften silde, og vel til Tider kan have været surt nok, om man ikke havde haft de smaa Afvekslinger at se hen til.

X.

SVENDENE I ARBEJDE

FORHOLDET TIL MESTRENE

ARBEJDESTIDEN var lang, den begyndte aldrig senere end Kl. 5 om Morgen, i hvert Fald om Sommeren, og den kunde godt vare til Kl. 8—9 Aften, til Tider endda længere. Det var noget, den enkelte Mester bestemte, selvom han vel som Regel rettede sig efter, hvad der var Skik og Brug i Faget. Nogen lovbe grænset Arbejdstid, fastsat af Øvrigheden, gaves ikke, lige saa lidt som bestemte Hviletider, og naar der nu og da i de af Myndighederne udstedte Lavsartikler forekommer fastsatte Tider for Arbejdets Begyndelse og Slutning, er det ingenlunde for at begrænse det, men snarere for at sætte en Skranke for de Lyster, der nu og da opstod hos Svendene til at tage sig fri.

Det var nemlig sjældent Lønnen, der var Strid om, thi da det største Vederlag, en Svend fik, var Kost og Logis, spillede Pengene kun en forholdsvis ringe Rolle. Den almindelige Svendeløn synes i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede at have udgjort 2 Mark, i Midten af samme 3 Mark om Ugen.

Slaget stod paa Arbejdstiden.

Den arbejdende Svend, der fra Vandringslivet kendte Frihedens Sødme og det tillokkende ved i Dag

at være her i Morgen dèr, han vilde have Lov til nu og da at holde „en god Mandag“, til en Gang imellem at samles med Kammeraterne i et lystigt Lag paa Herberget. Lidt efter lidt faar denne Mandag Hævd. F. Eks. ser vi af en Overenskomst mellem Snedkermestrene og Snedkersvendene i Helsingør 1603, at der blev tilstaaet Svendene fire Frimandage om Aaret.

Dette har imidlertid ikke tilfredsstillet Svendene. De tog sig efterhaanden fri hver Mandag og til Tider Tirsdagen med. Det er aabenbart for at stemme op mod den Slags Frihedslyster, at der i Kjøbenhavns Snedkerskraa for 1622 fastsattes følgende:

„Dersom nogen Snedkersvend understaar sig at gøre flere ørkesløse Dage end Mandagen alene og ikke forføjer sig om Tirsdag Morgen god betiden Klokken 5 paa sin Mesters Værksted at gøre sin Dags Værk, han bøde første Dag 1 Mark, anden Dag 2 Mark og saa fremdeles, og desuden stande til Rette for Oldermænden og Hossidderen, fordi han sin Mesters Arbejde forsømmede“.

Denne Tilladelse til at holde Mandagen fri har Mestrene dog aabenbart ikke været tilfreds med. De vilde have de blaa Mandage indskrænkede til de fire, der blev tilstaaede i ældre Tid. Herom har der sikkert været ført mange bitre Stridigheder, men Svendene blev ved deres og synes ikke at have nægtet sig noget i Retning af Frihed, naar det passede dem. Det Indtryk faar man i hvert Fald, naar man læser om en Beslutning, som Snedkerlavet i Kjøbenhavn tog den 2. Januar 1643, efter hvilken enhver Mester, der saa gennem Fingre med „de utilbørlige frie Man-

dage“, som Svendene holdt, uden Naade skulde bøde 1 Daler. At denne Straf ikke blot var en Trusel paa Papiret, ses af, at den virkelig er bleven brugt i Praksis. Om den imidlertid har haft nogen Virkning paa Svendene, er en anden Sag. Thi Frimandagene var ikke blot Snedkernes Opfindelse, men noget, der efterhaanden trængte igennem i de fleste Fag.

Det var imidlertid ikke alene Frimandagene, der var Mestre og Svende imellem, men en hel Række andre Spørgsmaal, der alle er Udtryk for den Opløsning af det gamle patriarkalske Forhold, som mere og mere gør sig gældende i Løbet af det 17. og 18. Aarhundrede.

Man ser det f. Eks. af den Overenskomst, som sluttes mellem Snedkermestrene og Snedkersvendene i Kjøbenhavn 1654, hvor der foruden Regler for Omskikning, Umfrag, Opsigelsesfrist o. s. v. er optaget Bestemmelser om, at ingen Svend skulde befordres, der havde bønhaset eller arbejdet hos en uærlig Mester, førend han havde forligt sig med Mestre og Svende og ladet sig straffe. Ingen Svend maatte understaa sig i paa egen Haand at udføre noget Arbejde uden sin Mesters Samtykke.

Naar en Mester ærligt havde udlært sin Læredreng, da skulde han næste Skænk lade ham komme paa Herberget „og dør for Svendene løsgive“. Den unge Svend skulde derhos give Svendene en Ugeløn. Ligeledes skulde enhver fremmed Svend, der ikke havde meldt sig til Laden, ikke have Arbejde længere end i 14 Dage, medmindre han lovede at lade sit Navn indskrive ved næste Skænk og give 4 Sk. til Svendenes Værktøj.

Dette synes at være Indrømmelser til Svendene og Stadfæstelse paa disses Ønsker om at faa de zünftige Regler for Haandværks Skik og Brug indført. Til Gengæld har Svendene saa maattet gaa ind paa, foruden en Indskærpelse af adskillige gamle Vedtægter, at indskrænke Frimandagene til de fire gammel kendte, nemlig Mandagene efter Nytaar, Paaske, St. Hans og St. Michaelsdag. „Og saasom sig ofte tildrager“, hedder det i Overenskomsten, „at naar en Mester haver sig et Stykke Arbejde antaget at forfærdige, da understaar sig Svendene at gøre frie Mandage, naar dennem lyster, hvorover en Mester hans antagne Arbejde til den udlovede Tid ikke kan fange færdig, hannem, saavel som den, der lader arbejde, til Skade og Fortrød“. Enhver Svend, der forsyndede sig i denne Retning, skulde for Fremtiden bøde 1 Mark for hver Dag, han forsømte, og den Mester, der saa igennem Fingre dermed, 1 Daler „saa ofte han brøstfældig findes“.

For endelig at sætte en Stopper for Svendenes Lyst til at forlade Arbejdet for enhver Ubetydelighed, der kunde komme i Vejen, fastsættes følgende:

„Dersom og en Mester med sin Svend fortørnet eller uenig vorder, skal Svenden ikke derfor straks fra sin Mesters Arbejde opstaa og andre Svende med sig fra deres Mesters Arbejde forføre, men haver han noget over sin Mester at besvære, klage sig det for Oldermænden; kan han dem ikke forlige, klage sig for det ganske Lav, hvor enhver skal forhjælpes til Ret og Billighed“.

Med Hensyn til Opsigelse af Arbejdsforholdet fastsættes det, at enhver Svend, der vilde rejse fra Byen,

skulde melde det til sin Mester 8 Dage forinden. Vilde han derimod blive i Byen og omskikke efter Arbejde hos en anden Mester, skulde han give 14 Dages Varsel.

Som man kan slutte af flere i denne Overenskomst forekommende Udtryk, har Forholdet mellem Mestre og Svende næppe altid været venskabeligt. Til Tider har Stemningen endog været ret bitter, som f. Ex. 1642, da „de seks Mestre“ i Snedkerlavet i Kjøbenhavn var samlede „wegen der questi mit den Gesellen“. Paa Panelet ved den øverste Bordende fandt man da følgende Rim skrevne med Kridt:

- „1. Gewalt geht vor Recht,
Solch's klag ich armer Knecht.
2. Du solt nicht Richten fort
Sondern Hören erst der andern wort.
3. Eines Mannes Red Eine Halbe Red
Man sol Sie billich hören beid.
4. Wer mich aus Richt der gedenkt seiner Nicht
Gedenckt er seiner, So vergist er Meiner“.

Bevægelsen over disse „Smehwort“ var stor, og alle Svende blev alvorlig foreholdt at sige, hvem der var Forfatter til dem, hvis ikke den, der bevidst skjulte Sandheden, saavel som Ophavsmanden til Versene, skulde regnes for en letfærdig Skælm. Denne højtidelige Opfordring hjalp. Synderen meldte sig og vedtog en Bøde paa 6 Rdlr.

Efter den mistrøstige Tone, som gaar igennem de anførte Vers, skulde man tro, at Svendene var nogle underkuede Stakler. Dette var dog ingenlunde Til-

fældet. Saavidt man kan skønne af de efterladte Optegnelser, var det Svendene, der som Regel førte det store Ord. Og det synes ikke at have hjulpet meget, at Mestrene havde den dømmende Myndighed over Svendene, thi selvom de ogsaa kunde faa en enkelt Svend idømt en Bøde, var det ikke det samme, som at han faldt til Føje. Det berettes tværtimod, ret ofte, at Svende, der var dømte, nægtede at betale og „gingen davon“.

Vel var Mestrenes Organisation stærk, men overfor den stod Svendenes med ikke mindre Styrke og med betydelig større Kampdygtighed, fordi Svendene altid havde det Vaaben i Baghaanden, at de kunde nedlægge Arbejdet og rejse deres Vej. Selve den planlagte og organiserede Strike kendtes endnu ikke, selvom Striker virkelig nu og da forekom. Det almindeligste Vaaben var dog det enkeltvis at forlade Arbejdet, og saa se at faa saa mange med sig som muligt. Vandringer lokkede jo altid, og et kan man være sikker paa, at var der noget i Vejen med en By, f. Ex. at den af en eller anden Grund ikke holdt sig til de zünftige Regler, saa skulde det nok rygtes videnom, saa at der slet ikke kom fremmede Svende hertil.

Svendene var saaledes ikke uden Styrke og vidste som Regel at sætte deres Krig igennem, og selvom de paa Værkstedet i langt højere Grad end vi nu kan forestille os det, var undergivet den enkelte Mesters Disciplin, saa taalte de dog ingen Angreb paa den Værdighed, som efterhaanden havde fæstnet sig om Svendestanden.

Man kunde være vis paa, at ethvert Forsøg i den

Retning blev mødt med Modstand og Straf for Mesteren.

1636 seer vi saaledes, at en Snedkermester Daniel Wirtens faar sit Værksted lukket for Tilgang af Svende, fordi han ikke havde villet forsvare sig mod de Klager, Ladegesellerne havde rettet imod ham. En lignende Skæbne led i 1673 Mester Jens Buch. Han havde udskældt en Svend for en „drøg Hunt“ og var derfor ikendt en Bøde. Denne vilde han imidlertid ikke betale, hvorfor det vedtoges, at „Wallen“ skulde gaa ham forbi indtil videre.

Der er Masser af lignende Tilfælde, der viser, hvor højtideligt den Slags Sager toges. Et Par Exempler for at illustrere. 1773 hændte det, at en Glarmester-svend kom hjem en Aften til sin Mesters Hus og fandt en Lampe tændt paa Trappen. Dette Lys har aabenbart irriteret Svenden, thi han overfaldt Drengen og spurgte ham, hvem der havde givet ham Besked paa at tænde Lampen. Paa Drengens Svar, at det var sket efter Mesterens Ordre, og at han kunde henvende sig til ham, hvis han ikke var tilfreds dermed, har Svenden sikkert givet ondt af sig overfor Drengen. Vist er det, at Mesteren kom til Stede og spurgte ham, om han havde drukket mere, end han kunde taale. Derefter fulgte et Sammenstød, hvorunder de trakterede hinanden med haarde Ord, og Mesteren greb Svenden i Brystet og sagde, at saadan en Hallunk skulde gaa sin Vej ud ad Huset.

Sagen kom for Lavet, hvor den afgjordes med en Bøde af begge Parter og en Erklæring fra Mesteren om, at han ansaa Svenden for en retskaffen Fyr.

1738 havde Malermester Mathias Böck ladet sig

henrive til at sige om en Soldat, som han brugte til at rive Farver for sig, at han holdt ham lige saa god som en Svend. Dette skulde han ikke have sagt, thi Lavet dømte ham til en Bøde paa 4 Rdlr. „for sin uanstændige Tale til Svendene“.

Ligesaa slemt gik det Malermester Christian Peder Getrøyer overfor sin Svend Mikkell Basse. Da denne kom hjem om Aftenen, efter at han var bleven gjort til Svend, „blev han ilde trakteret med Ørefigen og Nævehug, saavel som hannem hans Kaarde fra Siden borttrukken og fratagen“. Dommen lød saaledes: „Getrøyer bør at betale til Lavets Fattige 4 Rdlr. i Straf, dernæst at erklære Mikkell Basse for samtlige Lavets Svende for at være en brav Karl og dernæst at sætte hannem sin frataagne Kaarde paa“.

Naar den Slags Domme kunde gennemføres, ligger det i, at Svendenes Sammenhold var ubrydeligt.

Oplysende kommer dette frem i en Sag, der var anlagt af Magistraten mod Bagersvendene 1680 „for deres mutvillig Forseelse og Afhold fra deres Mesters Arbejde“. Saavidt man kan se af de bevarede Akter, drejer Sagen sig om en Ordre fra Magistraten til Bagersvendene, som disse ikke har villet efterkomme. Hvad den gik ud paa, vides ikke. Paa det Møde, hvor Ordren blev oplæst for dem af Oldermændene, protesterede de imod den, og Skafferen udtalte, at Sedlen ikke skulde komme i Laden med hans Vilje. Resultatet blev, at samtlige tilstedeværende Svende nægtede at gaa i Arbejde, og de, der var i Arbejde i deres Mestres Bagerier, blev afhentede og, saavidt man kan se, mer eller mindre frivilligt tvungne til at slutte sig til Arbejdsnedlæggelsen. Dette stred

naturligvis mod Lov og Ret, og Bagersvendenes Førere blev puttede i Raadhuskælderen, hvor de sad temmelig længe, indtil der faldt Dom, der lød paa, at Hovedmændene skulde forlade Kongens Riger og Lande. Det interessante er imidlertid, at da Bagersvendene blev forhørte i Retten og spurgte, om de bifaldt Skafferen, svarede de fleste, at de vilde gaa med deres Skaffer. Da Borgmesteren sagde til en af dem, at Skafferen havde fortjent Holmen, svarede han, „at hvor Skafferen gik, der gik han med“. Og paa Borgmesterens Spørgsmaal til en anden, at om Skafferen mistede sit Hoved, om han da ogsaa vilde miste sit, svarede han, at han vilde være det samme undergiven som Skafferen.

Men holdt Svendene som Regel sammen indbyrdes, saa vidste de ogsaa at gennemføre en skrap Disciplin mellem sig selv. Et godt Exempel er en Dom, som overgik Glarmestersvend Speckhahn 1791. Da den tillige giver et morsomt Interiørbillede fra en Svendesammenkomst, skal den citeres her.

Forespurgt af hvilken Grund Speckhahn havde kaldt samtlige Svende for Spitsbuber og Gavtyve nægtede han, men da der var saa mange Vidner derpaa, faldt det endelig ud, at han havde sagt det i Fuldskab, og at de tilstedeværende Svende havde animeret ham dertil. „Dette blev erklæret for den største Løgn af dem, der havde været tilstede, idet de hævdede, at de havde forsøgt at holde Fred med det gode og havde anvendt al mulig Flid derpaa. Det var imidlertid ikke til at faa ham rolig, han gik op og ned i Stuen med en tyk Knippel i Haanden, saa at alle var bange for, at han vilde agere Morder,

hvad der godt kunde ligne ham, naar han var fuld, noget saadant er intet nyt hos ham. Han klagede ogsaa over, at Svendene havde slaæet ham, hvad der var Usandhed, men de havde smidt ham ud ad Døren for at faa Fred og være sikker for hans Morderslag. Alt dette holdt Svendene for en grov og strafbar Fejl, og da der nu blev spurgt ham, om han vilde erkende sig strafskyldig, svarede han nej. Da vi nu vilde bringe Sagen for Mestrene, svarede Hr. Oldermann Barclay os i Mestrenes Navn, at vi skulde søge ham hos Politiet. Da han hørte det, betænkte han sig, fordi det vilde være os en let Sag at faa ham i Rasphuset, da han havde sagt, at saalænge han var i Kjøbenhavn, vilde han ikke holde Fred med Svendene, hvad her i Landet ansees for Rebelleri og straffes. Da vi Svende nu igen bragte ham frem, fandt han sig i Billighed og har paa Grund af sine Forseelser vedtaget at give 1 Rdlr. til de Fattiges Bøsse. Han klagede over, at vi Svende ikke havde bedt ham med til Svendeøl, men da han havde skældt os ud for Spitsbuber og Gavtyve, hvad vi ansaa ham selv for at være, indtil Sagen var afgjort, saa kunde saadant ikke passe sig, at vi bad ham med. Desuden havde han haanet Mester Clausen og Mester Simonsen og andre af de Herrer Mestre og sagt, at han vilde skide dem et Stykke, og at de ikke havde noget med ham at gøre. Dette har de tilstedeværende Herrer Mestre fundet saa grove og uanstændige Talemaader, som kun passede sig daarligt for ham, og har derfor ikendt ham en Straf paa 1 Rdlr., som de dog straks eftergav ham paa den Betingelse, at han for Fremtiden vilde opføre sig

som en ærekær Svend mellem Mestre og Svende, da han ellers vilde drage Straffen over sig efter Lands Lov og Ret“.

Overfor Svendenes Sammenhold var saa at sige enhver Foranstaltning virkningsløs. Endnu en saa kras Forordning som den af 24. April 1734, der udstedtes for at hæmme de mange Svendeuligheder under Opførelsen af Christiansborg Slot, og som særlig havde Sigte paa Stenhugger-, Murer-, Tømrer- og Snedkersvende, var et Slag i Luften.

Det hedder i den: „De Svende, som under nogen Pretext lader sig lyste, enten at rejse, for at ophidse deres Kammerater med sig at følge, eller at gøre et eller andet Oprør, og følgelig sig tilsammen rotter og holder sig tilbage, indtil de i en eller anden deres formentlige Pretention eller Besværing kunne blive føjede, fra at gøre noget Arbejde og mere deslige indfaldende rebelliske Utilbørligheder være kan; deslige Oprørere skal ikke alene med Fængsel, Rasphus og Arbejde i Fæstningen, men endog efter Omstændighedernes Beskaffenhed, og ligesom de befindes vidt at have drevet deres Ondskab og virkelig at have foraarsaget Skade og Ulykke paa Livet straffes“.

Naar den Slags Trusler ikke kunde hjælpe, laa det naturligvis i, at man dels intet kunde gennemføre, dels i, at man saa smaat begyndte at anerkende, at Svendene havde Ret til at sikre sig den Løn, de kunde skaffe.

At Mestrene dog ogsaa har haft deres Kampmidler og i givet Tilfælde brugt dem, erfarer vi af en Klage fra 1778 fra Snedkernes Ladesvende, hvori de

besværer sig over, at det længe havde været Skik, at naar en Mester havde noget udestaaende med en Svend, saa blev „Arbejdet lagt for ham“, det vil sige, han blev boycotted af samtlige Mestre.

Idyllisk har Forholdet mellem Mestre og Svende saaledes ikke altid været. Betegnende er en Klage, som Snedkermestrene 1774 indgav til Magistraten, hvori de fremstillede de Vanskeligheder, det voldte dem, „at Svendene Tid efter anden havde indsneget den U-Ordning, dem (Mestrene) til største Besvær og Omkostning samt Tidsspilde, at en Svend ikke vilde bære et Stykke Værktøj, om det og er et lidet Huggejern eller Høvl fra sin Mesters Værksted og nogen Steds i Byen, men maa lade en Dreng følge bagefter hannem med samme, som bortspilder Tiden, da han i samme kunde gøre noget andet til Mesterens Gavn og Fordel“.

Bagved hele denne Optræden er det stadig Zünften, vi skimter. De Vedtægter, der gjaldt for en Svends Færden paa Gaden, var almene og kunde ikke overtrædes af nogen.

Som Regel maa det dog siges, at Mestrene selv til en vis Grad var Tilhængere af de zünftige Skikke. De havde jo alle selv været Svende og havde dem i Blodet, og saalænge de sociale Forhold ikke skilte Mestre og Svende ad, kom man ogsaa næsten altid ud over Stridighederne.

Værre var det, da Forholdene lidt efter lidt udviklede sig saaledes, at Svendene blev en Klasse for sig, der ikke havde let ved at bane sig Vej til Mesterstillingen. Da spaltedes Samhørigheden og Interesserne.

Det skete især i saadanne Fag, hvor der hørte forholdsvis stor Kapital til for at nedsætte sig, hvad der navnlig var Tilfældet i Bygningsfagene. I dem ser man da ogsaa lidt efter lidt et Proletariat vokse frem, hvad der navnlig viste sig i et stort Misforhold mellem Antallet af Mestre og Svende.

Da Svendene i saadanne Fag ingen Udsigt havde til at blive selvstændige, er det naturligt, at de giftede sig, hvad tidligere havde været ualmindeligt for en Svend, ja endog betragtet som noget, man ikke kunde finde sig i.

Paa dette Tidspunkt gaar i det hele taget den gamle Zünft til Grunde. Medens den i det foregaaende Aarhundrede sejrrigt havde modstaaet alle Angreb, faldt den mere og mere bort i Slutningen af det 18. Aarhundrede for til sidst at faa sit Bane-
saar ved Forordningen af 21. Marts 1800.

Karakteristisk for Slutningen af det 18. Aarhundrede er da ogsaa den gradvise Forsvinden af det patriarkalske Forhold mellem Mestre og Svende. For en stor Del var Svendene vel endnu, navnlig for de mindre Fags Vedkommende, optagne i Mesterens Hus, hvor de baade hørte til Husstanden og fik Kost og Logis; men det var dog nu ingenlunde ualmindeligt, at Svendene logerede privat og holdt sig selv med Kost. Ved Siden af den gamle Lønningsmaade med Ugeløn begyndte ogsaa en ny at gøre sig gældende, nemlig Accordsystemet. I adskillige Fag var denne Lønningsmaade ingenlunde ny, den kendes saaledes allerede i Slutningen af Middelalderen, men nu betegner den alligevel et Brud med Fortiden, fordi den er Symptom paa det frie Kontraktsforhold,

som nu mere og mere trænger sig frem mellem Parterne. Den gamle Standsfølelse begyndte at dø ud og at afløses af Individualismen.

Ved det 19de Aarhundredes Midte var det kun faa Rester af de gamle Skikke, der var tilbage, og da de nationale Modsætninger mellem dansk og tysk brød frem paa Treaarskrigens Tid, fik hele Zünften sit sidste Banesaar.

De Rester, der endnu bevares i enkelte Fag, er saa at sige uden nogen Forbindelse med Fortiden.

XI.

DEN ZÜNFTIGE HAANDVÆRKER- SVEND OG SAMFUNDET

DEN zünftige Haandværkersvends Liv udfolder sig indenfor tre forskellige Omraader: Værkstedet, Herberget og Vandringen. Den lange Arbejdstid, der var en Følge af den haandværksmæssige Tekniks Langsomhed, optog som Regel den arbejdende Svend Dagen lang, ofte ogsaa om Aftenen ved Lys, og selvom Tempoet ikke var forceret, og Arbejdstiden krydredes ved Sang og Fortællinger fra Rejselivet, saa blev Fritiden kun ringe. Der blev ingen Lejlighed tilovers til aandelig Fordybelse. Al Kraft og Omhu maatte bruges til det Arbejde, der var i Gang.

Heller ikke Livet paa Kroen førte udenfor den lille Kres, man færdedes i. Det var jo kun Fagfæller, man traf paa, og det var de færreste af dem, der kunde bringe noget nyt og opløftende med. Endnu mindre udvidedes Synet paa Vandringen. Forhuttet og forsulten som Svenden ofte var, kunde heller ikke de fremmede Egne, han kom ud i, bringe ham et videre Blik. Thi ogsaa Vandringen foregik jo som Regel mellem ligesindede, der alle tilhørte den samme Klasse.

Haandværkssvendens Verden blev derfor i høj Grad indsnævret. Overfor Samfundet som Helhed tilhørte han en strengt afsluttet Kaste, der ligesom de andre Klasser havde sin særlige Opfattelse af Stand og Moral.

Egentlig var Haandværkssvenden hjemløs. Fast Arbejde paa et bestemt Sted forekom saa godt som aldrig, og man kan regne med, at den gennemsnitlige Arbejdstid paa et Sted kun sjældent strakte sig ud over $1\frac{1}{2}$ Aar. Reglen var nogle Maaneder.

Dette omflakkende Liv, der i meget var den hvervede Soldats lig, skulde ikke give Svenden megen Stadighed, og det førte utvivlsomt ikke ringe Raahed med sig og til Tider en Pukken paa egen Ret, der kunde virke som Rebellion, thi de slog sig kun ned dèr, hvor de synes om at være. Løse og ledige som de var, havde de kun Hensyn at tage til sig selv. Intet Under, at Holberg i sin 261. Epistel kan sige: „De er de eneste Lemmer udi et Societet, som ikke kan tvinges. Andre Undersaater er bundne til et vist Sted, som de ikke uden med Vanskelighed kan forlade, men Haandværks-Karle have ingen bestandig Bopæl, intet vist Hjem eller Fædreland. — De bo som Tartarer udi Telte og uden Ulejlighed eller mindste Tab kan flytte fra et Sted til et andet... Thi hvor en Haandværks-Karl begiver sig hen, dèr er hans Fædreland... De er saaledes fast de eneste Mennesker, som uden Bekostning kan gøre udenlandske Rejser og med tomme Hænder kan flakke hele Verden igennem, naar de alene have saa mange Skillinger, som de kan betale i et Par Kroer paa Vejen“.

De forskellige Landes Øvrigheder fik da ogsaa nu og da Erfaring for, at det intet nyttede at ville tvinge dem til at opgive deres Sædvaner.

Svendenes Svar var at forlade Byen og ikke komme igen, før alt atter var indrettet, som de vilde have det.

I en Klage fra nogle Snedkermestre til Lavets Oldermænd hedder det saaledes: „Det er Herr Oldermænden vitterligen, hvorledes vore Svende tage Afsked fra os for at ville rejse bort, hvoriblandt vel ogsaa findes de, som allerede have faaet Rejse-Attester til Rejse-Passer, og henligge dem ledig paa deres Herberge for dèr paa en skammelig Maade at kunne bortjage de hertil ankommende fremmede Svende . . . Ligeledes véd Herr Oldermænden, at en af de hertil ankomne fremmede Svende ikke blev tilskikket fra Herberget, men i Stedet derfor bekom en jammerlig Medfart, som siden at han blev restitueret igen, blev nødsaget at bortrejse, alene for at Mestrene ingen Svende skal faa, og ingen fremmed at maa komme hertil“.

Det var altsaa hverken sociale eller økonomiske Fremskridt, man kæmpede for, men for den en Gang hævdvundne Skik. Man bundede paa alle Omraader i Tidens Tro og Tanker; Revolution var der ikke Tale om, selvom Vandringslivet naturligvis førte adskillig Respektløshed med sig.

I høj Grad kommer dette frem i Svendenes Syn paa Kvinden. Det var jo ikke lutter dydsirede Væsener, de traf paa deres Rejser eller i Kroer og Kipper; de fleste var let til Fals og ikke vant til at gøre mange Omstændigheder. I de gamle Haandværksviser skinner det da ogsaa tydeligt igennem, at

Svenden er vant til at komme, se og sejre, selvom han véd, at de fleste Kvinder ikke er „et Halmstraa værd“, som det hedder i en af Viserne.

Bagersvenden er da ogsaa overbevist om, at ingen skøn Jomfru kan modstaa en Ungersvend som ham, naar han staar i Mesters Port og holder Hvil. Han maa være langt at foretrække for en Skomager, som altid er fordrukken, for ikke at tale om en Skrædder, der bare er en lille Vigtigpraas, som med Lethed kan pustes gennem et Nøglehul.

Dog, Skomageren paa sin Side gav ikke op. Han hævdede, at det vel nok var ham, der tog Maal af den skønnes Fødder, og hvad kunde der ikke ske ved den Løjlighed!

Og efter Skorstensfejersvendens Mening er alle Piger forgabet i ham. „Hver en Pige fjærn og nær holder os i Ære“, hedder det i en gammel Vise. Man behøver kun at spørge Pigerne, thi om Aftenen, naar han har vadsket det sorte af sig, saa er han rød og hvid som en Engel. „Hvorledes skulde hun ellers ha' mig saa kær“. Men selv i sin Arbejdsdragt er han uimodstaaelig. De sorte Skorstensfejere er raske Svende. Om Morgenens før Solen skinner, er de paa Tærne, og saa gaar de fra Hus til Hus. Kokkepigen har altid gemt en lille Lækkerbidsken til dem, selvom det saa kunde ske, at hun var lidt sort paa Kinderne bagefter, „thi Skorstensfejeren var mig nær“.

Dog, det forsorne og gudsforgaaende gik, naar det kom til Stykket, ikke saa dybt i Haandværkssvenden, som man skulde tro. Vandringstiden varede jo for de fleste kun nogle Aar, og vel ikke saa faa af dem bar med sig Indtrykket af et Par straalende Øjne,

som de aldrig glemte. Men gifte sig, før de kunde sætte Foden under eget Bord, var der ikke Tale om. Den Svend, der gjorde det, blev ikke regnet for en ærlig Fælle. Ingen vilde kendes ved ham, og ingen vilde arbejde sammen med ham. Han var en „vild“ og „Wiverkerl“, som man ikke kunde regne med.

Derfor var der ogsaa stor Opstandelse i Kjøbenhavn i Aarene omkring 1781. Paa Grund af sociale Forhold og Vanskeligheden ved at blive Mester, var der en Del Snedkersvende, der havde giftet sig. Men med disse vilde de ugifte paa ingen Maade have noget at gøre, og det hjalp ikke, at Øvrigheden vilde tvinge dem. De gav ikke op, og Resultatet blev, at der maatte indrettes et særligt Herberg for de gifte Svende, der fik det pompøse Navn: „De kunstelskende danske og gifte Snedkersvendes Lade“.

Højt havde Bølgerne gaaet. Mestrene giver følgende Beskrivelse af det Tyranni, de ugifte Svende havde udøvet: „Saa holde og vore ugifte Svende Samlinger for sig selv uden mindste Forespørgsel eller Tilladelse dertil at have af nogen, hvormed continueres hver Lørdag, Søndag og Mandag, ja vel og nogle ekstra Dage i Ugen, hvilket ikke alene tilbage sætter os udi Arbejdets Befordring, men og opholder Publicum, som skulde have samme, og Svendene tilsætter derved baade ved Forsømmelse og Fortæring. Udi disse Samlinger bliver alt Ondskab opspundet imod Mestrene, og hvem de dør sætter i Band af os, maa ikke forvente at faa en Svend i Arbejde hos sig, men maa og skal med sin Familie gaa til Grunde, og henlægge de sig før i Hobetal ledige paa Herberget, førend de skal gaa i Arbejde

hos saadan af dem udset Mester. Udi denne Samling holdes en Ret af Laden-Svendene og nogle udledte Assessores af dem, og hvem som ikke har efterkommet deres paalagte Urimeligheder imod os Mestre, den bliver ikke alene straks dømt, men og straks exequeret baade paa Penge og Legemet, som og tilføjer os Skade og Tab ved det, at en Svend kan være saa forslagen, at vi i mange Tider maa underholde ham med det fornødne, forinden han kan komme til sin Helbred og forrige Kræfter igen“.

Fik Svendene imidlertid deres Vilje til uhindret at følge deres Skik og Brug, viste de sig dog som de Børn de i Grunden var, lette at komme til rette med. De gav baade Gud og Kongen, hvad der tilkom dem.

En Skorstensfejersvend skulde daglig fremsige en Bøn, inden han gik paa Arbejde, hvori han bad „Vorherre og hans hellige Engle“ om at skytte hans Liv og Lemmer paa det farlige Arbejde, han havde for.

Gudsbespottelser og Banden indenfor de regelmæssige Forsamlinger var strengt forbudte, og forekom de, blev de alvorligt straffede.

Men ogsaa Kongen bøjede man sig for i dybeste Underdanighed som Landets Fader. I 1781 kan Snedkersvendene i Kjøbenhavn i et Andragende til Kongen udtrykke sig i følgende ærbødige Vendinger: „Vi holder og venerer af inderste Hjærter allerunderdanigst og allerskyldigst Deres kongelige Majestæt for vores Gud og allerhøjeste Behersker og Befalingshaver paa Jorden“. Selvom den blomstrende Stil skyldes Svendenes Skriver, er der dog ingen Tvivl om, at den er ærlig ment.

Alt det vilde og egenraadige var til syvende og

sidst kun en udvortes Skal. Ingen hyldede samfunds-
omvæltende Idéer. Man holdt kun paa sit eget. In-
gen uægtefødt, og ingen Rakker eller Tater taales
i deres Rækker. Alt saakaldt „uærligt“ Arbejde stemp-
lede sin Mand for Livstid. En stakkels Mursvend,
som arbejdede i Sorø, og var kommen for Skade af
Uvidenhed at flaa Huden af en død Hund, fik al
Landsens Ulykker over sit Hoved, fordi det var
Rakker- og Natmandsgærning, han havde givet sig
af med.

Heller ingen giftede sig med en berygtet Pige.
Gjorde han det, var han vis paa aldrig at blive
Mester.

Man var som alle Stænder konservativ i Sind og
Skind og ønskede ikke at gøre Forandring eller til-
egne sig noget nyt Samfundssyn. Da Enevælden i
1680'erne begyndte paa et Felttog mod Lavene og
Haandværksskikkene, skriver Snedkerlavets Older-
mand Johan Stenbuch i et Andragende til Kongen
om at beholde de gamle Ceremonier helt rørende:
„Torde jeg arme Støv og Aske uforgribelig bede
min allernaadigste Konge og Herre at ville tillade
os igen, at de Dreng, som haver udlært hos os,
maatte . . . af Svendene noget undervises af Hand-
werksgevonheit og Arkitekturs Forklaring, saa at
de paa andre Steder kan for gyldig og uforhindret
passere . . . herhos skal gerne være aldeles afskaffet
Prædiken og Daab . . . men uden Høvling kan det
ikke ske . . .“

Hans Bøn hjalp ikke. Øvrigheden vilde føre sin
Krig igennem; Steenbuch søgte da ved andre mindre
sagtmodige Midler at faa sin og Lavets Vilje. Han

blev dømt som Oprører og sad 11 lange Aar i Fængsel, men alt forinden havde Svendene ved at forlade Byen faaet de gamle Skikke indført, og endnu et godt hundred Aar holdt de sig i fuldt Flor.

Man var en Stand for sig og fordrede Respekt for den. Vel var baade Mestre og Svende fuldt paa det rene med, at de hørte Underklassen til, men det faldt dem ingensinde ind at søge Forandring deri. Begrebet Lighed var endnu ikke kommen til Verden. Men man gemte sig heller ikke bort i sky Ubemærkethed og holdt nok af nu og da udadtil at vise, hvad man var. Det skete f. Ex. ved de højtidelige Skilteflytninger, som de forskellige Lav foretog, naar de skiftede Herberg. Saa udfoldede de sig i al deres Pomp og Pragt til Glæde for sig selv og alle dem, der saa paa det. Berømt er de Skilteflytninger bleven, som Snedkerlavet foranstaltede 1749 og 1770. Det skete i Optog i mange Afdelinger med udklædte Figurer og Grupper i forskellige Dragter. I en samtidig Beretning om den første, der er Vidnesbyrd om den Loyalitet, baade Mestre og Svende viste Kongehuset, fortælles følgende:

Optoget udgik Kl. 8 Morgen fra Lavshuset i Grønnegade, gennem Antoniestræde, Købmagergade hen i Store Færgestræde foran Oldermænden Christopher Henningsens Dør, hvor Skiltet blev modtaget under Svingning af Fanen. Saa gik Vejen gennem Østergade op paa Kongens Nytorv, forbi Hovedvagten, rundt om Torvet og gennem Laksegade til Stranden, over Holmens Bro ind paa Slotspladsen, hvor Fanen blev svunget foran Løngangen og Slotskirken. Foran Slottet viste Lavet sin allerunderdanigste Ærbødig-

hed for deres kongelige Majestæt ved at svinge Fanen og ved adskillige Danse. Hans Majestæt, vor allerdyrbarste Monark, beviste sig og saa naadig at se ud af Vinduet paa dette Lystspil (hvorved alles Øjne blev hendragne paa Slotspladsen og fra Spillet til Monarkens naadige Aasyn, hvoraf Naade og Majestæt fremskinne). Men den ved allerunderdanigste Troskab optændte Glæde blev usigelig, da de attente Tilskuere øjnede paa Slottet Nordens dyrebareste Klenod, vor allernaadigste Dronning, der havde behaget allernaadigst at trine til Vinduet og benaadet dette Optog med sit allernaadigste Aasyn, hvorved alle Tilskuerne blev forvisset om deres Bønners Bønhørelse for Hendes Majestæts Restitution og allerhøjeste Velgaaende (Christian VII. var født kort Tid forinden).

I saadanne Optog udfoldede et Haandværk hele sin Glæde og Stolthed over den Stand, det hørte til. Man saa i alle disse Skikke, udformede som de var gennem Aarhundreder, et Værn for alt det, man holdt af, og som gav ens Haandværk Ære og Glans.

For andre kunde det tage sig ud som „vilde og udlændiske Sæder“. For Haandværkeren var det levende Liv. Saaledes havde han faaet det overleveret fra Forfædrene, og saaledes vilde han beholde det.

Den vandrende zünftige Svend er da ingenlunde den fuglefri, lystige Ungersvend, som Romantiken har søgt at gøre ham til. Han var hverken frihedselskende eller sentimentalt sværmende. Men han var frisk og frejdig, med Mod paa Livet, han tog uden Skrupler, hvad der bød sig til. Det, der først og

fremmest prægede ham, var hans Stand og hans Standsære, og kom han siden hjem til den lille By og blev Mester, saa faldt han hurtigt til Rette i de gamle Rammer, og man skal søge langt om for at finde en Samfundsklasse, der var mere bedsteborgerlig og angst for Forandringer end den gamle Haandværksmester.

XII.

DET DANSKE ARBEJDE

HVOR store Modsætninger, der end kunde være mellem Mestre og Svende i gammel Tid, *et* samledes dog begge Parter om, det ærlige og gode Arbejde. Man kunde da spørge om: Har dette Arbejde haft nogen Betydning for vort folkelige Liv? Hvilken Indsats har Haandværkerstanden øvet paa Udformningen af dette? Vant som man er til kun at regne med Bondestanden som den ægte og uforfalskede Repræsentant for vort Folk, har man oversét, at ogsaa den saa lavt vurderede Haandværkerstand har ydet et stort Bidrag til vor Kultur.

Man har fremhævet, at vore Haandværkere, løsevne som de var fra det oprindelige Samfund og Samliv med Bondestanden ved at flytte indenfor Købstadsmurene, i saa godt som alting efterlignede deres tyske Fæller, og sandt er det, at de baade modtog Zünften og en hel Del af deres tekniske Viden og Kunnen fra Tyskland. Men ikke destominde er det dog vist, at alle de Strømninger og Paa-virkninger, der fandt Vej herind udenlands fra, aldrig optoges raa eller videreførtes aandløst.

Det er rigtigt, at de efterlignede, men de gjorde det aldrig slavisk, fordi de omarbejdede de fremmede

Motiver paa dansk. Thi det mærkelige er, at hvor mange tyske Elementer end vor Haandværkerstand har optaget i sig, saa har den dog vidst at gøre dem til et med sig og gøre dem danske.

Sagen var, at Haandværkeren trods alt arbejdede paa dansk Jord, voksede sammen med dansk Følelse og Tænkemaade, blev dansk i Sind og Skind. Og hvem kan være i Tvivl derom, naar man gør sig fortrolig med de Arbejder, dansk Haandværk har skabt.

Lad os blot tage et enkelt Exempel som den danske Kirkebygning. Ensomt og fredeligt ligger den i Landskabet, ligesom vokset sammen med Jorden, den er bygget paa. Trods de fremmede Forbilleder, som vi alle kan kende i den, er den dog saa præget af den jævne danske Aand, af Trangen til det rolige og haandfaste, af Frygten for at overdrive. De fremmede Former er ved at overflyttes paa dansk Grund ligesom bleven oversatte paa vort hjemlige Maal, gjort simple og enklere. Alt, hvad de i deres Hjemland har kunnet eje af Lethed og Elegance, af overdrevent og stærkt, er forvandlet til stilfærdige, rolige Former.

Hvor karakteristisk f. Ex., at Gothiken med sit himmelstræbende Præg, med sin konstruktive Spidsfindighed, med sin Opløsen af Massen i Piller og dristige Buer og Hvælvinger ingensinde formaaede at fæste Rod paa dansk Grund. Vi naaede aldrig længer end til at ombytte de romanske runde Former med spidst opadløbende. Murmassen blev den samme solide og vægtige. Den danske Kirkebygning løftede aldrig Sjælen opad i de høje Himmelsale,

men den byggede et Hjem for den. Den blev hyggelig.

Den danske Kirkebygning fra Middelalderen er det mest ægte Udtryk, vi ejer for dansk Aand. Den kan synes tung og trykket, og sandt er det naturligvis, at den gamle danske Haandværker ikke altid var saa let paa Haanden som hans udenlandske Fæller. Men det, han manglede i Lethed og Dristighed, erstattede han med sin Sans for det rytmisk-ligevægtige. Han vovede sig aldrig til det yderste, Materialet kunde give, men holdt sig indenfor ret snevre Grænser. Men saaledes som de gamle Bygmestre har kunnet pryde en Flade med rolige harmoniske Blændingsformer i mangfoldige Variationer, saaledes som de har kunnet bygge Mursten i Tavl, i Zigzag, paa Kryds og Tværs, er det, som de har forstaaet ligesom at aande et stille Smil ind i Alvoren.

Thi Alvor er den Stemning, de bedst forstod sig paa. De gamle Stenhuggere, der har udmejslet deres Døroverliggere og Dørindfatninger, som har hugget Løver, Drager og andre Uhyrer ud i den haarde Granit, de har vidst at fortælle Menigheden om Synd og Død med gribende Enkelthed og med en Monumentalitet, som kan virke mægtigt. De ejede en Sindets Naivitet, der den Dag i Dag er af forunderlig højtidsfuld Virkning.

Dog, havde den gamle Haandværker Alvor, havde han ogsaa Friskhed og Lune.

Paa de Omraader, hvor Materialet ikke tvinger ham til at være tung, der kan han udfolde en yndeful, næsten legende Lethed. F. Ex. i de gamle Kalkmalerier. I Farvernes Sammensætning, i Linjernes

og Kompositionens Udformning, kan der være en Inderlighed, en vaaragtig Skærhed, der minder om det let antydende i de gamle Folkevisers Strofer. Ligesom disse ved et enkelt Ord, et let skizzeret Stemningsbillede, kan fremmane en hel Verden af Skikkelser, sætte os ind i Eventyrets Trylleverden, saaledes kan disse gamle Freskomalere med ganske faa Strøg skildre os Madonna og al hendes jomfruelige Ynde, Dommedags Rædsler og Martyrernes Pine. Og med let Haand henkaster de Blomster og Ranker, Dyr og Mennesker, saa den kolde Mur bliver til en levende Billedbog til Opbyggelse og Andagt, til Underholdning og Forjættelse.

Alvoren, Jævnheden, den stilfærdige Ynde, Sansen for det friske og saftfyldte, om man vil tillige noget jordbundet, en Frygt for det kunstlede er da de Egenskaber, der karakteriserer den gamle danske Haandværkskunstner.

Lad os illustrere det ved nogle Sammenligninger.

Stil Viborg eller Ribe Domkirker sammen med nogle af deres Forbilleder ved Rhinen, f. Ex. Domkirkerne i Andermach eller Bonn. De sidste er mangfoldige i deres dekorative Udsmykning, pragtfulde i deres Anlæg, mystiske i det Indre, de første jævne og — hyggeligt hjemlige.

Eller tag en af vore danske Murstenskirker i gotisk Stil og jævnfør den med de nordfranske Cathedraler. Tyngde og Masse paa den ene Side, luftig og opfindsom Konstruktion paa den anden.

Tag Billedudsmykningen i Frankrigs 13. Aarhundredes Kunst med dens lidelsesfyldte, verdensfjerne, men vidunderlig overjordisk højtidstemte Skulp-

turer og Fresker, og se saa paa de milde, naive, jævnt fortællende, folkeligt forstaaelige Fremstillinger, vi f. Ex. har i Korstolene i Roskilde Domkirke eller i Freskerne i hveranden dansk Landsbykirke.

Og da Renaissancen naar os, forfalder vore Billedskærere ikke til lærde arkitektonisk-korrekte Konstruktioner i Altertavler og Prædikestole, men forstaar med livsfrisk Humor at skildre det gamle og nye Testamentes Historier. Menneskets Skabelse, Syndefaldet, Kristi Fødsel og Lidelseshistorie er fortalt med djærve raske Snit, lavet til en Billedbog med en dyb Lære om Menneskets Synd og Guds Naade, den, de allesammen troede paa og tydeliggør for os med en Oprindelighed i Sind og Tanke, med en Djærvhed og Friskhed, som ikke kan andet end tage os.

Der er Exempler i massevis. Se blot paa Prædikestolene i Brøndshøj eller Taarnby paa Amager.

Hvad der maaske allermest glæder os Nutidsmennesker er det Mesterskab, hvormed de gamle Haandværkskunstnere har behandlet deres Materiale. Hvad enten det er Sten eller Træ, har de staaet i et saadant intimt Fortrolighedsforhold til det, at de aldrig har overskredet Grænserne for dets Ydeevne, men paa en Prik vidst, hvad de har kunnet faa ud af det.

Den Lethed, hvormed de gamle Murere har kunnet tumle en Mursten, er helt ud beundringsværdig. De har kunnet vende og dreje den, stille den paa Højkant og paa skraa eller sætte Hjørnerne ud, saa der kom Lys- og Skyggevirkning, hugge den og forme den til de mest variable Vindues- og Dør-

Indfatninger, mure Blændinger og Friser, kort sagt digte i Mursten.

Eller se paa Billedsniderne. Hvem i vore Dage kan faa det ud af et Stykke Egetømmer som de kunde, saa hele Træets svære Struktur kom til sin Ret. Aldrig faldt det dem ind at file eller slibe det. Levende og kraftfyldt staar det for os, snittet i saftfyldte Frugt- og Blomsterklaser eller i de levende og leende, morsomme trinde Englebasser og Masker.

Vil man kende dansk Aand, saaledes som den giver sig Udslag i vort hjemlige Haandværk, kommer man da ikke udenom vore gamle Kirker. I dem har den udfoldet sig stærkt og oprindeligt, og vi maa stadigt søge tilbage til dem, om vi vil føle det ægte Kildespring.

Det er da ogsaa karakteristisk for det danske Kunsthaandværk, at da Kirkebyggeperioden var forbi, og de førende Lag i vor Kultur blev fremmede for vor danske Natur og vort danske Sind, saa blev Blodumløbet ligesom underbundet og gennemstrømmet ikke vor Produktion med den gamle Friskhed.

Dog skal det fremhæves, at vore Haandværkere endnu havde Kraft og Oprindelighed til at omforme Baroken og Rococoen i hjemlig Aand. I vor gamle Møbelkunst fra 17. og 18. Aarhundrede kan vi finde talrige Exempler paa den Dygtighed og Djærvhed, hvormed vore Snedkere forstod at oversætte det fremmede Formsprog paa dansk.

For Baroken er det for saa vidt let forstaaeligt. Der var i dens svære og svungne Linjer noget, som var i Slægt med det djærve og tunge i dansk Aand. Lidt klodsede kan vel Møblerne nu og da virke, og

saa fornemme som deres Forbilleder er de heller ikke altid, men den gamle Glæde over det kraftige og stærke fik dog mange fortrinlige Udtryk i Datidens borgerlige Møbelkunst. Ogsaa forstod vi at faa noget solidt og godt ud af Barokens Bygningskunst, som i Danmark frembragte gode borgerlige Bygninger i vore Købstæder og især i Kjøbenhavn, som er al Ære værd. Men ganske vist, Barokens Monumentalitet er der ikke noget tilbage af, den er forvandlet til jævn, borgerlig, undertiden spidsborgerlig Drøjde.

Værre var det med Rococoen. Dens skrøbelige, flydende, yndefuldt snirklede Linjer laa ikke hverken for dansk Sind eller dansk Haandelag. Ikke at vi sakkede bagud teknisk set, vore Snedkere lærte baade at finere og svejfe, men nægtes kan det ikke, at Resultatet ofte er at ligne ved en Bonde ved Siden af en silkeklædt Hofmand.

Og dog var der et lyrisk Element i Rococoen, som paa visse Omraader og i visse Materialier laa endog særlig godt for dansk Sind. Det viste sig især i Bogkunsten. Den yndefulde Lethed, det fint fortonede i Rococoens Sving tiltalte vor Sans for det drømmende og fantasifulde, netop det, der fandt saa henrivende Udtryk i de middelalderlige Fresker. Der var ogsaa noget i den legende Svajhed, i alle de tusinde Variationer, hvormed et Stempel kunde sættes paa et Bogbind, der ligesom laa for dansk Lynne og Fantasi. Bogbindere fra det 18. Aarhundrede som Liebe, Wilhelm og Anthon, for blot at nævne nogle Navne, behøver vi da heller ikke at skamme os over.

Men et er vist, saasnart vi i dansk Haandværks-

kunst kom bort fra vor Naturgrund, saasnart vi skulde presses ind i en Formverden, der ikke var i Slægt med vor egen, og hvori vi ikke kunde finde Udtryk for vor hjemlige Følelse, saa gik det galt.

Endnu ved Overgangen til forrige Aarhundrede oplevede vi dog en af de ægteste og skønneste Udfoldelser af dansk Aand i de gamle Mahognitræs-Møbler med Indlæg af Citrontræ. Atter paa dette Omraade er det interessant at lægge Mærke til, hvorledes de fremmede Former omarbejdedes paa dansk. De yndefulde franske Louis XVI. Genstande og de lidt smægtende, sødladne engelske Arbejder i Træ og Metal fik paa dansk Grund en Tilsætning af hjemlig solid Borgerlighed, af Sans for det stilfærdigt hyggelige i Linje og Form, saa de Møbler og andre Genstande, der er fremstillede ved Overgangen til det 19. Aarhundrede, med Rette kan regnes for noget, vi kendes ved som vort eget.

Det danske Haandværk har da ved sit Arbejde præget to saa betydelige Omraader for vor Kultur som vor Kirke og vore Hjem, og saalænge Haandværket fik Lov til at arbejde paa sin egen Grund og ud fra sine egne Forudsætninger, var det ogsaa i Stand til at virke selvstændigt.

Men ligesom det gamle Haandværk opløstes i sin oprindelige Form ved den nye Tids Ændringer af dets økonomiske og sociale Grundlag, saaledes blev paa samme Tid ogsaa dets selvstændigt skabende Evne lagt øde.

Da den moderne Teknik og det 19. Aarhundredes Liberalisme sprængte den enkelte Mester ud af Standsenheden og opløste Sammenhængen med det gamle,

da vi kom i Reaktion til saa at sige alt, hvad der hidtil var levet paa, nøjedes vi med Efterligning og Reproduction.

Hele den aarhundredgamle Overlevering i Haandværket tabtes, hele vor gamle Hjemmeflid i Syning og Brodering gik til Grunde, fordi de aandelige Forudsætninger forsvandt. Masseproduktionen og det upersonlige i Arbejdet kvalte det friske og skabende i os.

Med det gamle Haandværk gik der da utvivlsomt store Kulturværdier til Grunde.

Vi er vel alle klare over, at de gamle Former kun kan opretholdes en Tid, at de maa vige for nye, men om disse nye bringer noget bedre og værdifuldere end det, Fortiden gav os, er en anden Sag.

At de Idéer og de Former, det 19. Aarhundrede skabte, ikke gav os hverken Lykke eller Harmoni er vel nu sandet fra alle Sider. Vi er paa de fleste Omraader i fuld Reaktion mod dem og stræber atter efter at faa fast Fod paa Jorden og genoprette den Samhørighed mellem det, som hører hinanden til, og som de forrige Slægtleds Individualisme sprængte og sprængte saa fuldkomment, at den enkelte følte sig ene og hjemløs.

Det gamle Haandværks Undergang i denne Kamp var tragisk. Vel var ikke alt godt, hvad det havde skabt, men det voksede paa vor hjemlige Jord, og naar vi nu atter skal til at genopbygge, vil mange af de Værdier, det frembragte, atter kunne bruges: Sammenholdet, Trofastheden og Ærligheden.

LITTERATURHENVISNINGER

- Werner Sombart*: Der moderne Kapitalismus. 5. Aufl. München u. Leipzig 1922.
- R. Berg*: Det danske Haandværks Historie. Kbhvn. 1919.
- Snedkerlavet i Kjøbenhavn. Kbhvn. 1904.
 - Sadelmagerlavet i Kjøbenhavn. Kbhvn. 1910.
 - Skorstensfejerlavet i Kjøbenhavn. Kbhvn. 1929.
 - Glarmesterzunft i „Historiske Meddelelser om Kjøbenhavn“ 1927.
 - Malerlavet. Kbhvn. 1902.
 - Smedelavet. Kbhvn. 1910.
- C. Nyrop*: Haandværksskik i Danmark. Kbhvn. 1903.
- G. Freytag*: Bilder aus der deutschen Vergangenheit II. 1. Afd. Leipzig 1873.
- Saint Léon*: Le Campagnonage. Paris 1901.
- G. L. Stock*: Verfassung des Gesellenwesens. Magdeburg 1844.
- Fredericus Frisius*: Der vornehmsten Künstler und Handwerker-Ceremonial-Politika. Leipzig 1708.
- Depositio cornuti typographici*. Leipzig 1743.
- Oscar Schade*: Vom deutschen Handwerksleben in Brauch, Spruch und Lied i Weimarisches Jahrbuch. 4 Band. Hannover 1856.
- N. J. F. Henrichsen*: Om Studenterindvielser i Indbydelsesskr. til Exam. ved Odense Kathedralskole 1856.
-

INDHOLD

	Side
I. Købstaden og Haandværket.....	5
II. I Værkstedet	12
III. Lavet	17
IV. Standsfølelse og Standsmoral.....	25
V. Lærlingen	35
VI. Svendene.....	38
VII. Svendeindvielser	45
VIII. Vandringslivet.....	57
IX. Herberget og Svendenes Organisation.....	77
X. Svendene i Arbejde	90
XI. Den zünftige Haandværkersvend og Samfundet...	104
XII. Det danske Arbejde	114
